

Міністерство освіти і науки України
Полтавський державний педагогічний
університет імені В.Г.Короленка

Історичний факультет

Кафедра всесвітньої історії та методики викладання історії

Затверджено на засіданні кафедри
всесвітньої історії та методики викладання історії
20 листопада 2007 р., протокол №7.

Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавського державного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка
29 листопада 2007 р. Протокол №4.

ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ ЧАСТИНА I

*Робоча навчальна програма
для студентів II курсу денного відділення*

Групи: ІС – 21; ІІ – 22, ІІІ – 23, ІІІ – 24, ІІІ – 25.

Шифр, назва спеціальності:

Напрямок підготовки: 0101 Педагогічна освіта.

Спеціальність: Педагогіка і методика середньої освіти. Історія.

Спеціалізація “Суспільствознавство”.

Спеціальність: Педагогіка і методика середньої освіти. Історія.

Спеціалізація “Правознавство”.

Розробник: старший викладач Ляхно О.П.

Полтава – 2008

**Ляхно О.П. Історія слов'янських народів. Частина I:
Робоча навчальна програма для студентів II курсу денного
відділення. — Полтава: ІОЦ ПДПУ, 2008. — 116 с.**

Рецензенти:

Якименко М.А. — доктор історичних наук, професор, завідувач
кафедри українознавства Полтавської
державної аграрної академії

Лахижа М.І. — кандидат історичних наук, доцент, заступник
начальника управління державної служби
Головного управління державної служби
України у Полтавській області

Відповідальний за випуск:

Год Б.В. — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри
всесвітньої історії та методики викладання історії
Полтавського державного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка

*Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавського державного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка,
протокол № 4 від 29 листопада 2007 року*

(с) О.П.Ляхно, 2008

З М І С Т

1. Загальні положення

1.1. Структура залікового кредиту з дисципліни «Історія слов'янських народів» (частина I) із тематичним планом курсу4

1.2. Мета і завдання вивчення дисципліни «Історія слов'янських народів» (частина I)7

1.3. Опис предмета навчальної дисципліни7

1.4. Види навчальної діяльності студентів8

1.5. Форми контролю, критерії та шкала оцінювання знань9

1.6. Рекомендації для студентів щодо опрацювання змістових модулів і виконання різних видів робіт11

2. Зміст навчальних модулів дисципліни «Історія слов'янських народів» (частина I)

І семестр

2.1. Змістовий модуль №1 «Рання історія слов'ян і виникнення протодержав»14

2.2. Змістовий модуль №2 «Еволюція давньоруської та давньоболгарської держав»33

2.3. Змістовий модуль №3 «Балканські слов'яни в часи середньовіччя»50

II семестр

2.4. Змістовий модуль №4 «Слов'яни Центральної Європи. Чехи та словаки у середньовічну добу»64

2.5. Змістовий модуль №5 «Середньовічна Польська держава. Культура західних слов'ян до XVI століття»74

2.6. Змістовий модуль №6 «Об'єднання руських земель і зміцнення Московської держави (XIII — початок XVI століття)»86

3. Індивідуальні навчально-дослідні завдання до курсу

3.1. Тематика рефератів до змістових модулів №1, №2 і №3101

3.2. Проблематика творчих завдань до модулів №1, №2 і №3105

3.3. Тематика рефератів до змістових модулів №4, №5 і №6106

3.4. Проблематика творчих завдань до модулів №4, №5 і №6110

4. Питання для самоконтролю та підсумкового контролю студентів із дисципліни «Історія слов'янських народів»

(частина I)111

Курс «Історія слов'янських народів» є складовою частиною всевітньої історії й охоплює тривалий період в історії Південної, Центральної та Східної Європи — від появи слов'янських етносів до нового часу розвитку людської цивілізації.

1.1. Структура залікового кредиту з дисципліни «Історія слов'янських народів» (частина I) із тематичним планом курсу

№ з/п	Назва змістових модулів і тем дисципліни	Аудиторна робота (год.)		Позааудиторна робота (год.)	
		Лекційні заняття	Семінарські заняття	Самостійна робота	І Н Д З
<i>І семестр</i>					
Змістовий модуль №1. Рання історія слов'ян і виникнення протодержав					
1.1.	Вступ до курсу	2	-	-	-
1.2.	Походження та рання історія слов'ян	4	-	2	2
1.3.	Розселення слов'ян на Балканському півострові	2	-	2	2
1.4.	Візантія та балканські слов'яни в період раннього середньовіччя	2	-	-	2
1.5.	Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави	2	-	2	2
1.6.	Суспільно-економічний устрій слов'ян у IV-IX ст.	2	-	2	-
1.7.	Перша Болгарська держава	2	4	-	-
Модульна контрольна робота №1					
<i>Загалом (36 год.)</i>		16	4	8	8

Змістовий модуль №2.					
Еволюція давньоруської та давньоболгарської держав					
2.1.	Еволюція давньоруської держави (IX-XII ст.)	4	4	8	4
2.2.	Болгарія в період розвитку феодалізму. II Болгарське царство	2	2	4	8
Модульна контрольна робота №2					
Загалом (36 год.)		6	6	12	12
Змістовий модуль №3.					
Балканські слов'яни в часи середньовіччя					
3.1.	Серби та сербські землі в період раннього середньовіччя. Держава Неманичів	2	2	-	-
3.2.	Середньовічна Боснія і основні віхи її історії	1	-	1	1
3.3.	Основні етапи розвитку середньовічної Хорватії	1	2	-	-
3.4.	Далматинські міста в середні віки. Словенські землі	2	-	-	-
3.5.	Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя	-	-	2	2
3.6.	Слов'янські землі під владою Османської імперії	2	-	-	-
Модульна контрольна робота №3, перевірка ІНДЗ					
Загалом (18 год.)		8	4	3	3

II семестр					
Змістовий модуль №4.					
Слов'яни Центральної Європи.					
Чехи та словаки у середньовічну добу					
4.1.	Слов'яни Центральної Європи в період раннього середньовіччя	2	-	4	4
4.2.	Становлення та розвиток середньовічної Чеської держави. Втрата політичної самостійності	6	4	4	4
4.3.	Словаки у середньовічну добу	2	-	4	2
Модульна контрольна робота №4					
Загалом (36 год.)		10	4	12	10
Змістовий модуль №5.					
Середньовічна Польська держава. Культура західних слов'ян до XVI століття					
5.1.	Виникнення і розвиток ранньосередньовічної Польської держави	4	2	4	2
5.2.	Відбудова та розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XV ст.)	4	2	4	2
5.3.	Культура центральноєвропейських (західних) слов'ян в епоху середньовіччя	4	2	2	4
Модульна контрольна робота №5					
Загалом (36 год.)		12	6	10	8
Змістовий модуль №6.					
Об'єднання руських земель і зміцнення Московської держави (XIII — початок XVI століття)					
6.1.	Боротьба народів Русі за незалежність у XIII ст.	4	-	1	1
6.2.	Об'єднання руських земель і утворення Московської держави (XIV — поч. XVI ст.)	8	4	2	4
6.3.	Культура на руських землях у XIV — на початку XVI ст.	2	4	2	4
Модульна контрольна робота №6, перевірка ІНДЗ, екзамен					
Загалом (36 год.)		14	8	5	9
Усього		66	32	50	50
198 (5,5 кредитів)					

**1.2. Мета і завдання вивчення дисципліни
«Історія слов'янських народів» (частина I)**

Основною метою курсу є формування знань про специфіку предмету дослідження історії східних, західних і південних слов'ян у ранній час і середньовічну добу, розуміння основних тенденцій розвитку слов'янства у визначений період, вироблення умінь і навичок, необхідних при аналізі джерел і літератури.

Завданнями курсу «Історія слов'янських народів» (частина I) є:

- дати студентам основи знань з проблем еволюційного розвитку слов'янських народів;
- виробити у них науковий підхід до економічної, соціально-політичної історії та культурної спадщини слов'янських народів з точки зору сучасної історіографії;
- розвивати вміння та навички критичного аналізу інформації, взятої з історичних джерел і наукової літератури;
- засвоїти основні поняття та терміни курсу «Історія слов'янських народів» (частина I).

1.3. Опис предмета навчальної дисципліни

Загальна кількість годин на вивчення дисципліни — 198

Загальна кількість кредитів — 5,5

Обов'язкова чи за вибором — обов'язкова

Семестр — третій і четвертий (другий курс)

Лекції — 66 год.

Практичні заняття — 32 год.

Лабораторні заняття — 0 год.

Самостійна робота — 50 год.

Індивідуальна робота — 50 год.

Кількість змістових модулів і їх назви — 6:

Змістовий модуль №1 «Рання історія слов'ян і виникнення протодержав»

Змістовий модуль №2 «Еволюція давньоруської та давньоболгарської держав»

Змістовий модуль №3 «Балканські слов'яни в часи середньовіччя»

Змістовий модуль №4 «Слов'яни Центральної Європи. Чехи та словаки у середньовічну добу»

Змістовий модуль №5 «Середньовічна Польська держава. Культура західних слов'ян до XVI століття»

Змістовий модуль №6 «Об'єднання руських земель і зміцнення Московської держави (XIII — початок XVI століття)»

Вид підсумкового контролю — екзамен.

1.4. Види навчальної діяльності студентів

I. Аудиторна діяльність:

а) **лекційна робота** — конспектування теоретичного матеріалу, який у усній формі пропонується викладачем;

б) **робота на практичних (семінарських) заняттях** — проявляється у вигляді виступів, рецензій, відповідей на задалегідь запропоновані запитання, доповнень тощо, до яких студенти готують тези на підставі опрацювання рекомендованої літератури та виконання запропонованих завдань;

в) **модульна контрольна робота** — виконання різнорівневих тестових завдань, в яких представлений увесь навчальний матеріал модуля;

II. Позааудиторна діяльність:

а) **виконання індивідуальних навчально-дослідних завдань** (далі — ІНДЗ) — полягає в написанні письмового реферату з певної проблеми та виконанні творчого завдання з однієї з тем дисципліни;

б) **самостійна робота** — передбачає самостійне виконання певних завдань у вигляді тестів, заповнення або складання таблиць, проблемних запитань тощо;

в) **консультації** — отримання студентами відповідей на запитання від викладача; проводяться за встановленим кафедрою розкладом або за усною домовленістю з викладачем;

г) **підготовка до екзамену** — повторення всього обсягу вивченого матеріалу з дисципліни.

1.5. *Форми контролю, критерії та шкала оцінювання знань*

Форми контролю:

а) **поточний контроль** — проводиться постійно під час проведення аудиторних занять і спрямований на перевірку систематичності роботи студентів, рівня засвоєння матеріалу впродовж викладання курсу;

б) **модульний контроль** — здійснюється як підсумок вивчення окремого модуля;

в) **підсумковий контроль** — підсумкова оцінка складається з усіх балів, набраних студентом під час поточного та модульного видів контролю. Форма підсумкового контролю з курсу «Історія слов'янських народів» — екзамен. Оцінки, отримані впродовж вивчення всіх модулів, є остаточними.

Шкала оцінювання знань

За шкалою ECTS	За національною шкалою	За шкалою навчального закладу, бали
A	Відмінно	90 — 100
BC	Добре	75 — 89
DE	Задовільно	60 — 74
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання	35 — 59
F	Незадовільно з обов'язковим повторним курсом	1 — 34

Критерії оцінювання знань

№ з/п	Вид діяльності студента	Кількість балів з обґрунтуванням
1.	Конспектування лекцій в окремому зошиті	0-5 балів за один модуль (0 — відсутні конспекти лекцій, 1-3 — вибіркова наявність конспектів, 4-5 — наявні всі лекційні записи в зошиті)
2.	Основна усна відповідь (доповідь) на семінарському занятті	0-5 за заняття (0 — студент не опитаний, відсутній на занятті або не готовий до відповіді, 1-2 — задовільний рівень відповіді, 3-4 — добрий рівень відповіді, 5 — відмінний рівень відповіді)

3.	Доповнення і рецензування, ініціативність на семінарському занятті	0-3 бали за заняття (0 — відсутні доповнення, 1 — одне суттєве доповнення з теми, 2-3 — кількарізкові доповнення)
4.	Виконання модульної контрольної роботи	0-5 балів за один модуль (0 — невиконання завдань роботи, 1-2 — задовільний рівень виконання, 3-4 — добрий рівень виконання, 5 — відмінний рівень виконання)
5.	Виконання ПНДЗ: а) <i>реферат</i>	0-10 балів (посеместрово) (0 — відсутній реферат або виконаний не з теми чи зі значними відхиленнями від вимог, 1-10 — градація в залежності від кількісних і якісних характеристик роботи)
6.	Виконання ПНДЗ: б) <i>творче завдання</i>	0-15 балів (посеместрово) (0 — відсутність роботи чи виконана не з теми, 1-15 — градація в залежності від ступеня творчості, глибини та складності виконання)
7.	Виконання завдань самостійної роботи	0-8(9) балів за один модуль (0 — відсутність самостійної роботи, 1-8 — градація в залежності від кількісних і якісних характеристик роботи, 9 — найвищий бал за третій і шостий модулі)
8.	Складання екзамену (усний)	0-10 балів за екзамен (три питання) (0 — відмова від складання екзамену, 1-10 — градація в залежності від якості відповіді, широти знань студента)

1.6. Рекомендації для студентів щодо опрацювання змістових модулів і виконання різних видів робіт

Конспект лекцій

Вивчення кожної теми необхідно розпочинати з ознайомлення із її програмними положеннями, які містять стислу і конкретну інформацію про той історичний матеріал, який потрібно засвоїти.

Наступним кроком є ознайомлення з конспектом лекції, який становить своєрідний “скелет” теми, базову структуру необхідних знань. Поглиблені знання з теми студенти отримують, готуючись до семінарських занять та виконуючи завдання для самостійної роботи, ІНДЗ.

Семінар є результатом самостійної підготовки студента і обговорення на занятті під керівництвом викладача результатів цієї пізнавальної діяльності.

Підготовка до семінарського заняття складається з таких етапів:

- ознайомлення з планом семінару та методичними рекомендаціями до нього;
- перегляд конспекту лекції;
- прочитання відповідного розділу підручника;
- ознайомлення із змістом рекомендованої літератури та конспектування її основних положень;
- виконання завдань для самостійної роботи;
- засвоєння опорних понять теми;
- запис тез (розгорнутого плану) виступу з питань семінарського заняття. Їх текстовий об'єм не має встановлених меж, головне, щоб він забезпечував студенту повну і ґрунтовну відповідь.

У ході семінарського заняття заслуховуються виступи студентів. Студент повинен упродовж 10-15-хвилинного виступу не лише викласти суть питання, але й висловити свою думку щодо питань, порушених у монографіях, підручниках, статтях. Подальший перебіг семінару передбачає виступи студентів, в яких вони висловлюють свою думку до висвітлених питань, доповнюють їх додатковим матеріалом, ставлять запитання

виступаючому. Студенти повинні навчатися вільно, творчо обговорювати проблеми, що виносяться на семінарське заняття, а не просто читати текст. Дискусія повинна бути творчою, змістовою, доказовою, коректною.

На кожному семінарському занятті викладач оцінює підготовлені студентами виступи, активність у дискусії, вміння формулювати та відстоювати свою позицію тощо. Викладач проводить індивідуальні бесіди із студентами, які пропустили семінарське заняття, перевіряє у визначеній разом із студентом формі знання матеріалу з тем, які закріплювалися на семінарі.

Опанування загальнотеоретичних проблем та фактичного матеріалу вимагає від студентів засвоєння цілого ряду специфічних термінів, понять. З метою їх засвоєння студентам рекомендується вести **словник** (на виділених у зошиті для самостійної роботи сторінках). До словника записуються опорні поняття і терміни, визначені у завданнях самостійної роботи. Значення термінів і понять можна взяти у словниках, енциклопедіях тощо.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання є видом позааудиторної індивідуальної роботи студента навчального, науково-дослідницького характеру, яке спрямоване на самостійне вивчення частини програмного матеріалу, систематизацію, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань студента з навчального курсу та розвиток навичок самостійної роботи.

ІНДЗ — це завершена теоретична або практична робота в межах навчальної програми курсу, яка виконується на основі знань, умінь і навичок, отриманих у процесі лекційних та семінарських занять, охоплює декілька тем або зміст навчального курсу в цілому.

Кожен студент академічної групи обирає для виконання один із запропонованих варіантів індивідуальних навчально-дослідних завдань. За отримання студентом ІНДЗ відповідає староста академічної групи. Крім визначеної тематики завдань студент може самостійно обрати вид та тему завдання за умови обов'язкового їх погодження із викладачем.

Індивідуальне завдання виконується студентом самостійно з консультацією викладача. Іноді допускається виконання

комплексної тематики кількома студентами. У такому разі кожен студент самостійно оформляє і захищає свою частину комплексної теми.

Реферати повинні складися із титульної сторінки, плану, короткого вступу, в якому автор визначає завдання свого дослідження, основної частини, висновків та списку літератури.

Посилання на літературні джерела слід супроводжувати цифрами у квадратних дужках із позначенням спочатку номера цитованого видання відповідно до списку використаної літератури і через кому цифрами сторінку, наприклад, [2, с.74; 5, с.11].

Перелік використаної літератури обмежується завданнями і видом обраного ІНДЗ. Оптимальною кількістю найменувань літератури можна вважати 4-5 позицій.

Текстова частина ІНДЗ викладається рукописно на стандартному папері формату А4 (з однієї сторони). Обсяг тексту повинен становити 10-15 сторінок. Поля: верхнє та нижнє — 25 мм, ліве — 30 мм, праве — 10 мм.

Малюнки та таблиці розміщуються як за текстом, так і на окремих аркушах паперу і повинні мати нумерацію у межах розділу. Макети карт та плани розміщення експозицій зображуються на папері формату А3.

Захист ІНДЗ відбувається у терміни, спільно обумовлені студентами і викладачем, але обов'язково до початку підбиття підсумкових оцінок.

Для конспектування лекцій студент повинен мати один зошит, а для семінарських занять – інший.

Після вивчення матеріалу кожного модуля студентам для самоконтролю пропонуються проблемні питання, які будуть по закінченні курсу включені до підсумкової контрольно-залкової роботи (екзамену).

2. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНИХ МОДУЛІВ ДИСЦИПЛІНИ “ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ” (частина I)

2.1. Змістовий модуль №1

“Рання історія слов'ян і виникнення протодержав”

ТЕМА 1.1. Вступ до курсу

Зміст теми:

Предмет, характер, структура, тривалість, територіальні та хронологічні рамки курсу. Завдання курсу.

Історична слов'яністика в руслі наукового гуманітарного знання. Міждисциплінарний характер досліджень у галузі наукової слов'яністики. Історична слов'яністика серед інших слов'яністичних дисциплін. Місце курсу в системі історичної освіти.

Роль східних, західних і південних слов'ян у європейському та світовому історичному процесі.

Рекомендована навчальна література. Характеристика найважливіших джерел. Вивчення слов'янської історії вітчизняними вченими. Огляд синтетичних праць.

Форми звітності й контролю. Основні вимоги до опанування курсу.

Література:

- Алексеев Ю.М. Теоретичні засади курсу історії слов'янських народів в українській вищій школі/ Ю.М.Алексеев, Н.М.Кравченко, Ю.В.Павленко// Український історичний журнал. - 1993. – №10. – С.86-94.
- История южных и западных славян. — М., 1957.
- История южных и западных славян. Курс лекций. — М., 1979.
- История южных и западных славян. Курс лекций / Под ред. Г.Ф.Матвеева и З.С.Ненашевой. — М., 1998. — Т.1-2.
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярвого. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1987.

- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации. — М., 2001.
- Досталь М.Ю. Словистика: между пролетарским интернационализмом и славянской идеей (1941-1948)// Славяноведение. – 2007. – №2. – С.17-31.
- Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- Источниковедение истории южных и западных славян (феодальный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.
- История России с древнейших времен до 1861 г. (Под ред. Н.И.Павленко). — М., 1996.
- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1; 1981. — Ч.2.
- Колесник М. Внесок науково-історичних товариств Лівобережної України у розвиток вітчизняного слов'янознавства (70-ті роки XIX ст. - 30-ті роки XX ст.)// Київська старовина. – 2004. – №1. – С.97-104.
- Колесник М. Вивчення історії південних та західних слов'ян науково-історичними товариствами Лівобережної України (70-ті роки XIXст. - 30-ті роки XXст.)// Рідна школа. – 2003. – №10. – С.51-52.
- Копилов С.А. Виникнення історії славистики як нового напрямку слов'янознавчих досліджень в Україні (друга половина XIX ст.)// Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. – 2006. – №4. – С.16-21.
- Хрестоматія по історії середніх веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1-3.
- Хрестоматія по історії южних і західних славян: В 3 т. — Минск, 1987-1991. — Т.1-3.

Види навчальної діяльності студентів:

A) Лекція: Вступ до курсу (2 год.).

План:

1. Слов'янознавство як наукова дисципліна.
2. Огляд літератури та джерел із курсу.
3. Форми звітності та контролю з предмету.

B) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

B) Самостійна робота не передбачена робочим планом.

ТЕМА 1.2. Походження та рання історія слов'ян

Зміст теми:

Глотогенез і етногенез слов'ян. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу. Основні проблеми вияву та наукової інтерпретації історичних джерел з історії походження слов'ян як особливої мовної та етнічної спільноти в просторі давньої Європи.

Ранньослов'янський етнос у найдавніший період своєї історії: первісний ареал проживання, господарський лад, соціальна організація, мова, релігія та культура. Його подальша історична доля.

Проблема походження слов'ян: наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян, основні теорії етногенезу. Формування етніміу (венеди, анти, склавіни, хорвати, серби) та його сучасний стан. Наукові, політичні, ідеологічні аспекти в дискусії про походження етніміу “слов'яни”.

Велике переселення народів і початок розселення слов'ян у місця їх пізнішого проживання. Основні напрямки, імовірні причини та характер слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.

Література:

- Баран В.Д. Давні слов'яни. – К., 1998.
- Баран Я.В. Слов'янська община/ НАН України. Ін-т археології. Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. Буковинський центр археологічних досліджень. – К.-Чернівці, 2004.
- Брайчевский М.Ю. Об «антах» Псевдомаврикия // Советская этнография. — 1953. — №2.
- Війна скіфів із персами за царювання Дарія. Версія Геродота із Галікарнасу // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. – 2005. – №8. – С.19-20.
- Денисов О. Прабатьківщина слов'ян/ О.Денисов, М.Ведейко// Голос України. – 2005. – №181. – С.8-9.
- Древняя Русь в свете зарубежных источников. — М., 1999.
- Залізник Л.Л. Первісна історія України: Навч. посіб. для студ. історич. спец. вищих навч. закладів/ Ін-т українознавства Київ. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – К., 1999.
- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- Йордан. О происхождении и деяниях гетов / Е.Скржинская. — СПб., 1997.
- Плиний Старший. Естественная история // Вестник древней истории. — 1949. — №2.
- Практикум з історії середніх віків / Укл. Кривонос В.П. — Львів, 1999.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987. — Т.1.
- История культур славянских народов: В 3-х т. — Т. 1. Древность и Средневековье. — М., 2003.
- Кобьчев В.П. В поисках прародины славян. — М., 1973.
- Мишулин А.В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VII в. н.э. // Вестник древней истории. — 1941. — №1.
- Мишулин А.В. Древние славяне и судьбы Восточно-Римской империи // Вестник древней истории. — 1939. — №1.

- Очерки истории культуры славян. — Вып. 1. — М., 1996.
- Петров Н. Походження слов'ян. — К., 1972.
- Петрухин В.Я., Раевский Д.С. Очерки истории народов России в древности и раннем Средневековье. — М., 2004.
- Свердлов М.П. Общественный строй у славян в VI — начале VII века // Советское славяноведение. — 1977. — №3.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. — М., 1968.
- Скіфія. – Х., 2005.

Види навчальної діяльності студентів:

A) Лекція: Походження та рання історія слов'ян (4 год.).

План:

1. Теорії походження слов'ян.
2. Лінгвістичні дані про давніх слов'ян.
3. Письмі свідчення іноземців.
4. Господарство та побут давніх слов'ян.
5. Суспільно-політичний устрій.
6. Науки та джерела про давніх слов'ян. Історіографія про прабатьківщину слов'ян.

B) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

B) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

1. Першими слов'янами давньоримські автори I-II ст. н.е. імовірно називали народ:
а) сарматів; б) германців; в) венедей; г) поляків.
2. Підкресліть назви давньослов'янських народів, ужиті в працях Йордана та Флавія Кассіодора:
венети, германці, склавени, авари, готи, гуни, анти.
3. Перша вірогідна писемна згадка про слов'ян датується:
а) I ст. н.е.; б) II половина IV ст. н.е.; в) VI ст.; г) VIII ст.
4. Занесіть до колонок їх відповідники:
Основні види господарства Допоміжні види господарства
давніх слов'ян
бортництво, рибальство, землеробство, мисливство

(полювання), городництво, хліборобство, скотарство (тваринництво), бджільництво, садівництво, виноградарство

5. Запишіть до словника і дайте визначення поняттям теми:

слов'яни, етногенез, глотогенез, культура, кераміка, господарство, ремесло, промисел, віче, плем'я, князь, поклон, ополчення, військова демократія, воєвода.

6. Укажіть причини невірності проблеми походження слов'ян до нашого часу.

7. Перелічіть відомі вам гіпотези походження слов'ян і їх авторів.

8. Обґрунтуйте найбільш вірогідну, на ваш погляд, концепцію походження давніх слов'ян.

ТЕМА 1.3. Розселення слов'ян на Балканському півострові

Зміст теми:

Дії слов'ян проти балканських володінь Східної Римської імперії (Візантії): від перших нападів до масової колонізації. Утвердження аварів на Середньому Дунаї та утворення Аварського каганату. Слов'яни та Аварський каганат.

Падіння влади Візантії та розселення слов'ян на Балканському півострові. Доля автохтонного (ранньовізантійського) населення Балканського півострову. Походження середньовічних влахів і албанців та основні віхи їх історії в епоху середньовіччя.

Особливості слов'янської колонізації Балканського півострова. Напрямки розселення слов'янських племен.

Література:

- Брайчевський М.Ю. З історії слов'яно-візантійських війн VI ст. Війна 550-551 рр. // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. — К.-Львів, 1999.
- Буданова В.П., Горський А.А., Ермолова І.Е. Велике переселення народів. Етнополітичні та соціальні аспекти. — М., 1999.
- Васильєв А.А. Історія Візантійської імперії. От начала крестових походів до падіння Константинополя. — СПб., 2000.

- Иванов С.А. Оборона балканских провинций Византии и проникновение «варваров» на Балканы в первой половине VI в. // Византийский временник. — 1984. — Т. 45.
- Иванова О.В. О путях интеграции иноплеменников в Византийской империи в VII-X вв. (преимущественно на примере славян) // Византия между Западом и Востоком. Опыт исторической характеристики. — СПб., 2001.
- История Византии: В 3-х т. — Т. 1. — М., 1967.
- Каждан А.П., Литаврин Г.Г. Очерки истории Византии и южных славян. — СПб., 1998.
- Кобычев В.П. В поисках прародины славян. — М., 1973.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. — М., 1968.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987. — Т.1.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розселення слов'ян на Балканському півострові (2 год.).

План:

1. Слов'янські племена в добу «Великого переселення народів».
2. Колонізація слов'янами візантійських провінцій на Балканах.
3. Розмежування слов'ян на східних, західних і південних.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

1. Прихід у Північне Причорномор'я якого племені прискорив міграційні процеси в слов'янському середовищі?
а) аварів; б) гунів; в) готів; г) скифів.
2. Коли розпочалося проникнення слов'ян на Балкани?
а) початок V ст.; б) кінець V ст.; в) початок VI ст.; г) кінець VI ст.

3. Як називалися військово-територіальні об'єднання союзів слов'янських племен на Балканах?

а) *касанати*; б) *кутризури*; в) *фемі*; г) *словинії*.

4. Заповніть таблицю:

Східні слов'яни

Західні слов'яни

Південні слов'яни

5. Співвіднесіть народи (етноси) з племенами:

<i>поляки</i>	<i>ганаци</i>
<i>чехи</i>	<i>лучани</i>
<i>словаки</i>	<i>вісляни</i>
<i>словенці</i>	<i>зличани</i>
<i>серби</i>	<i>сусли</i>
	<i>мазовшани</i>
	<i>ленціани</i>
	<i>стодорани</i>
	<i>дукляни</i>

6. Назвіть причини появи «Великого переселення народів».

7. На контурній карті Європи вкажіть напрямки та території колонізації й розселення слов'ян на Балканському півострові (вклеїти до зошита).

ТЕМА 1.4. Візантія та балканські слов'яни в період раннього середньовіччя

Зміст теми:

Перехід слов'ян до мирного освоєння захоплених територій на Балканах. Розвиток контактів із залишками автохтонного населення та уцілілими візантійськими центрами. Початок визрівання умов і передумов для виникнення власної державності.

Соціально-політична організація слов'ян на колишніх візантійських землях («словинії»).

«Візантійська Реконкіста» та відновлення влади імперії над частиною земель Балканського півострову. Політика Візантії відносно підкорених слов'ян і поява слов'янського населення у Малій Азії. Історична доля слов'янського населення Візантії.

Література:

- Васильев А.А. История Византийской империи. От начала крестовых походов до падения Константинополя. — СПб., 2000.
- Византийский земледельческий закон / Под ред. И.П.Медведева. — Ленинград, 1984.
- Горбаненко С.А. Землеробство слов'ян останньої чверті I тис. н.е. // Археологія. — 2006. — №3. — С.73-79.
- История Византии: В 3 т. / Отв. ред. С.Д.Сказкин. — М., 1967. — Т.1.
- Кланица З., Тржештик Д. Первые славяне в среднем Подунавье и в Полабье // Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI–XII вв.). — М., 1991.
- Кобычев В.П. В поисках прародины славян. — М., 1973.
- Королук В.Д. Славяне и восточные романцы в эпоху раннего средневековья. — М., 1985.
- Курбатов Г.Л., Фролов Э.Д., Фроянов И.Я. Христианство: Античность. Византия. Древняя Русь. — Л., 1988.
- Липшиц Е.Э. Византийское крестьянство и славянская колонизация // Византийский сборник. — М.; Ленинград, 1945.
- Литаврин Г.Г. Болгария и Византия в XI–XII вв. — М., 1960.
- Литаврин Г.Г. Славинии VII–IX вв. Социально-политические организации славян // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья: Лингвистика, история, археология. — М., 1984.
- Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI–XII вв.). — М., 1991.
- Раннефеодальные государства на Балканах. VI–XII вв. / Отв. ред. Г.Г.Литаврин. — М., 1985.
- Русанова И.П. Славянские древности VI–VII вв.: Культура пражского типа. — М., 1976.
- Сборник документов по социально-экономической истории Византии/ Отв. ред. Г.А.Косминский. — М., 1951.
- Удальцова З.В. Идеино-политическая борьба в ранней Византии (по данным историков IV–VII вв.). — М., 1974.

- Хозяйство и общество на Балканах в средние века. — Калинин, 1978.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987. — Т.1.
- Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья: Лингвистика, история, археология. — М., 1984.

Види навчальної діяльності студентів:

A) Лекція: Візантія та балканські слов'яни в період раннього середньовіччя (2 год).

План:

1. Соціально-політична організація «слов'янів».
2. «Візантійська Реконкіста» на Балканах.
3. Політика Візантії щодо підкорених слов'ян.

B) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

B) Самостійна робота не передбачена робочим планом.

ТЕМА 1.5. Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави

Зміст теми:

Особливості етногенезу та плотогенезу східних слов'ян. Їх розселення та взаємодія з неслов'янськими етносами. Господарський лад і побут давніх східних слов'ян.

Ранні політичні об'єднання у східних слов'ян. Остаточне розселення східнослов'янських племен. Боротьба Півночі та Півдня.

Визрівання передумов і причин для утворення давньоруської держави — Київської Русі. Проблема походження терміну «Русь» в історіографії.

Література:

- Арцыбашева Т.Н. Славяне-русы-варяги-кто они?// Вопросы истории. – 2004. – №1. – С.118-125.
- Асов А.И. Славянские боги и рождение Руси. – М., 1999.
- Баран В. Давня історія України в світлі сучасних наукових досліджень з археології// Історія України: Додаток до газ. “Шкільний світ”. – 2006. – №17. – С.8-14.
- Бекмурзаева С.А. Путешествие во времени: от древней Хазарии до Золотой Орды (открытый урок по регионоведению)// Преподавание истории в школе. – 2005. – №10. – С.38-44.
- Гвоздь М. Міфи і правда про трьох братів слов'янських// Українське слово. – 2006. – №19. – С.8.- Закінч.№23.-С.8-9.
- Гуревич А.Я. Походы викингов. — М., 1996.
- История СССР: Учеб. для ист. фак. пед. ин-тов. Т. 1. С древнейших времен до 1861 года/ Под ред. Елифанова П.П., Мавродина В.В. М., 1983.
- Кацва Л.А., Юрганов А.Л. История России VIII-XV вв. — М., 1993.
- Кирпичников А.Н., Дубов И.В., Лебедев Г.С. Русь и варяги: Русско-скандинавские отношения домонгольского времени // Славяне и скандинавы. — М., 1986.
- Киселева Г.Н. Киевский воевода Свенельд// Вопросы истории. – 2006. – №8. – С.153-156.
- Кіндратенко А.М. Матеріали до історії Скитії-України IV-V ст. Походження та дії гунів. Кн.2. Гуни в описі Пріска Панійського. – Х., 2002.
- Кліменко С.І. Розробка уроків за темою “Слов'яни та їхні сусіди”// Історія та правознавство. – 2007. – №22-24. – С.77-87.
- Козак Д.Н. До проблеми походження слов'ян у Дністрово-Дніпровському межиріччі// Археологія. – 2006. – №2. – С.44-52.
- Кондаков И.В. Введение в историю русской культуры. — М., 1997.
- Константин Багрянородный. Об управлении империей: Текст, перевод, комментарий. — М., 1991.

- Лебедев Г.С. Эпоха викингов в Северной Европе. — М., 1985.
- Ловмянський Х. Русь и норманни. — М., 1985.
- Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. — М.-Ленинград, 1950.
- Попова А.Д. Русь и славяне в поисках прародины: Ритмы истории. — М., 2004.
- Практикум по истории СССР с древнейших времен до конца XVIII века. — М., 1976.
- Развитие этнического самосознания славян в эпоху зрелого феодализма. — М., 1989.
- Свод древнейших известий о славянах. — М., 1991-1995. — Т.1-2.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. — М., 1968.
- Седов В.В. Славяне в древности и раннем средневековье. — Т.1-2. — М., 1994, 1995.
- Тищенко К. Походження назв літописних слов'янських племен// Народна творчість та етнографія. — 2006. — №1. — С.4-16.- №3
- Толочко П.П. Давня історія України. В 3-х т.: Первісне сус-во. 1/ Ред. Станко В. Н. — К., 1997.
- Франклин С., Шепард Д. Начало Руси. 750-1200. — СПб., 2000.
- Шилов Ю.А. Истоки славянской цивилизации/ Межрегиональная академия управления персоналом. — К., 2004.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Розвиток східних слов'ян до утворення давньоруської держави (2 год.).

План:

1. Походження та розселення східних слов'ян.
2. Господарство східних слов'ян.
3. Суспільна організація.
4. Язичництво давніх слов'ян.
5. Початок Русі. Норманізм і антинорманізм.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

1. Підкресліть східнослов'янські об'єднання, названі в «Повісті минулих літ»:

чудь, поляни, сіверяни, древляни, росіяни, радимичі, вятичі, білоруси, українці, кривичі, словене ільменські, дреговичі, волиняни, білі хорвати, тиверці, улчичі, хозари, авари, татари, печеніги.

2. Заснування Києва відбулося в:

а) IV ст.; б) V ст.; в) VI ст.; г) VII ст.

3. Співвіднесіть у таблиці прибічників норманізму та антинорманізму:

Норманісти

Антинорманісти

А.Шльоцер, Г.Міллер, М.Ломоносов, І.Забелін, С.Гедеонов,

Г.Байєр, В.Татицев, М.Карамзін, М.Щербатов, Д.Ловайський

4. Перелічіть основних язичницьких богів східних слов'ян і назвіть їх функціональні обов'язки.

5. Покажіть схематично систему влади у східних слов'ян додержавного періоду.

6. Визначте основні риси епохи «військової демократії» та назвіть ранні політичні утворення східних слов'ян.

ТЕМА 1.6. Суспільно-економічний устрій слов'ян у IV-IX ст.

Зміст теми:

Письмові джерела, археологічні матеріали, лінгвістичні дані про ранню історію слов'ян та їх розселення на теренах Європи.

Землеробство як основа господарської діяльності слов'ян. Розвиток ремесла та торгівлі. Суспільний лад слов'ян.

Особливості релігійного життя. Військова справа та її роль у зміцненні слов'янських племен. Характерні риси культури та повсякденного побуту слов'ян.

Остаточне розмежування слов'янських племен на східних, західних і південних.

Література:

- Баран В. Питання економіки та соціального розвитку слов'ян // Історія в школах України. – 2005. – №5. – С.44-50.
- Историографические исследования по славяноведению и балканистике. — М., 1984.
- Развитие этнического самосознания славян в эпоху зрелого феодализма. — М., 1989.
- Свердлов М.П. Общественный строй у славян в VI – начале VII века // Советское славяноведение (Москва). — 1977. — №3.
- Свод древнейших известий о славянах. — М., 1991-1995. — Т.1-2.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. — М., 1968.
- Седов В.В. Славяне в древности и раннем средневековье. — Т.1-2. — М., 1994, 1995.
- Славяне и скандинавы. — М., 1986.

Види навчальної діяльності студентів:

A) Лекція: Суспільно-економічний устрій слов'ян у IV-IX ст. (2 год.).

План:

1. Суспільний лад давніх слов'ян.
2. Господарський устрій слов'ян.
3. Культура та повсякденний побут давніх слов'ян.

B) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

B) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

1. Сукупність сусідських громад це:
а) сімейна громада; б) плем'я; в) двір; г) жупа.
2. Які слов'яни взагалі не мали власних державних утворень?
а) південні; б) західні; в) східні; г) полабсько-балтійські.
3. У якому столітті слов'яни почали приймати християнство?
а) VII ст.; б) VIII ст.; в) IX ст.; г) X ст.
4. Проаналізуйте основні види господарства слов'ян.
5. Дайте характеристику допоміжним видам господарства слов'ян.
6. Які агрокультури вирощувалися слов'янами?

ТЕМА 1.7. Перша Болгарська держава

Зміст теми:

Протоболгари, хан Аспарух і утворення середньовічної болгарської держави. Болгаро-візантійське суперництво у боротьбі за підкорення балканських слов'ян. Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Болгарської держави. Становлення єдиної військово-адміністративної та судової організації на територіальній основі.

Прийняття християнства та становлення єдиної й самостійної церковної організації (Болгарська архієпископія). Вхідження в орбіту церковного та культурного впливу Візантії й засвоєння Кирило-Методіївської традиції. Проголошення царства й патріархії.

Перший культурний розквіт на шляху освоєння та відтворення основних досягнень візантійської церковної культури («Преславська цивілізація»). Формування болгарської (слов'яно-болгарської) середньовічної народності.

Ослаблення болгарської держави та початок візантійського завоювання. Рух комітопулів і возвеличення царя Самуїла («Самуїлова держава»). Остаточне падіння I Болгарського царства та візантійське завоювання Болгарії. Богомільський рух.

Література:

- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7, 8.
- Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. — М., 1987.
- Литаврин Г.Г. Условия развития болгарской культуры в XI-XII вв. // История и культура Болгарии. — М., 1981.
- Литаврин Г.Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII — начало XI в.) // Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. — М., 1985.
- Литаврин Г.Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII – начало XI в.) // Как была крещена Русь. — М., 1988.

- Наумов Є.П. Болгарське середньовіччя (VII-XIV ст.) в дослідженнях радянських істориків // Проблеми слов'янознавства. — Вип. 24. — Львів, 1981.
- Нидерле Л. Славянские древности. — М., 2001.
- Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI – XII вв.). — М., 1991.
- Раннефеодальные государства на Балканах. VI – XII вв. — М., 1985.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. — М., 1968.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Перша Болгарська держава (2 год.).

План:

1. Початок державного будівництва та політика болгарських ханів.
2. Прийняття християнства в Болгарії. Богомільський рух.
3. Встановлення візантійського панування.

Б) Семінарське заняття №1-2: Болгарська держава у VIII-XII ст. (4 год.):

План:

1. Передумови виникнення Болгарської держави.
2. Державний устрій і політична структура суспільства.
3. Прийняття християнства Болгарією.
4. Болгарія у другій половині IX-X століттях.
5. Богомільство: передумови виникнення та сутність.
6. Виникнення Західної Болгарської держави.
7. Період візантійського панування на болгарських землях.
8. Болгарська культура в X-XII століттях.

Методичні поради:

Пропонована тема розкриває значний період у становленні та розвитку Болгарської держави від моменту її виникнення до візантійського завоювання.

Спіраючись на джерельну базу, необхідно розкрити передумови виникнення Болгарської держави на Балканах, зміни в державному устрої, етнічних спільнотах та політичній структурі суспільства.

Аналізуючи причини прийняття Болгарією християнства за східним зразком, показати його наслідки та значення у подальшій середньовічній історії Болгарії, передумови і розповсюдження богомільства на болгарському ґрунті.

На основі документальної бази показати історичне значення виникнення Західної Болгарської держави та її відносини з сусідніми країнами.

Характеризуючи першоджерела та історичні пам'ятки необхідно простежити процес зародження, становлення та подальшого розвитку болгарської культури у сукупності всіх її складових частин.

Джерела:

- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- История средних веков (XV-XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.

Література:

- Ангелов Д. Богомільство в Болгарии. — М., 1954.
- Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. — М., 1987.
- Литаврин Г.Г. Условия развития болгарской культуры в XI-XII вв. // История и культура Болгарии. — М., 1981.

- Литаврин Г.Г. Формирование и развитие Болгарского раннефеодального государства (конец VII – начало XI в.) // Как была крещена Русь. — М., 1988.
- Наумов С.П. Болгарське середньовіччя (VII-XIV ст.) в дослідженнях радянських істориків // Проблеми слов'янознавства. — Вип. 24. — Львів, 1981.
- Нидерле Л. Славянские древности. — М., 2001.
- Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI – XII вв.). — М., 1991.
- Раннефеодальные государства на Балканах. VI – XII вв. — М., 1985.

В) Самостійна робота не передбачена навчальним планом.

* * *

Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №1 «Рання історія слов'ян і виникнення перших державних утворень»

1. Визначте предмет і завдання слов'янознавства.
2. Розкрийте місце слов'янознавства в системі історичної освіти.
3. Проаналізуйте первісний ареал проживання ранньослов'янського етносу.
4. Охарактеризуйте господарський лад давніх слов'ян.
5. З'ясуйте особливості соціальної організації первісних слов'ян.
6. Назвіть особливості мови, релігії та культури давніх слов'ян.
7. Охарактеризуйте основні теорії етногенезу давніх слов'ян.
8. Визначте особливості формування етнізмів для позначення слов'янських народів.
9. Визначте роль слов'ян у «Великому переселенні народів».
10. Назвіть причини та характер слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.
11. Проаналізуйте хід масової колонізації Балканського півострова.
12. Охарактеризуйте взаємини слов'ян із Аварським каганатом.
13. Визначте долю автохтонного населення Балканського півострова.
14. Зробіть аналіз соціально-політичної організації «словинів».
15. Охарактеризуйте т.зв. «Візантійську Реконкісту» на Балканах.
16. Визначте особливості етногенезу та розселення східних слов'ян.
17. Дослідіть ранні політичні об'єднання у східних слов'ян.
18. Визначте передумови та причини утворення Київської Русі.
19. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь».
20. З'ясуйте роль протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
21. Зазначте особливості прийняття християнства в Болгарії.
22. Проаналізуйте процес проголошення царства й патріархії в Болгарії.
23. Розкрийте особливості розквіту I Болгарського царства.
24. Охарактеризуйте початок візантійського завоювання болгарської держави.
25. Проаналізуйте богомільський рух у Болгарії.

2.2. Змістовий модуль №2

“Еволюція давньоруської та давньоболгарської держави”

ТЕМА 2.1. Еволюція давньоруської держави (IX-XII ст.)

Зміст теми:

Становлення ранньої давньоруської держави східних слов'ян. Формування території та державного ладу. Криза середини X ст. і реформи Ольги. Святослав-Завойовник.

Нова смута й утвердження в Києві Володимира. Його реформи та прийняття християнства, наслідки.

Епоха Ярослава Мудрого. Друга смута на Русі. Борис і Гліб. Боротьба Ярослава з Мстиславом Тмутараканським і нове об'єднання Русі. Розквіт держави Ярослава. Церква та релігія. Митрополит Іларіон. Печерські святителі. Становлення ранньфеодальних відносин. Державна влада. Міста. Торгівля. Військо. Від язичницьких бунтів до соціального протесту.

Міжусобиці на Русі. Бунт Олега Гориславича і нові князівські чвари. Початок військової діяльності Володимира Мономаха. Трагедія 1096-1097 рр. Хрестовий похід у степ 1111 р. Повстання 1113 р. і епоха Володимира Мономаха.

Смерть Мстислава Великого та початок нової кризи. Політична роздробленість Київської Русі. Утворення на території Русі князівств-держав: Київське князівство, Чернігівське та Сіверське князівства, Галицько-Волинське князівство, Великий Новгород, Володимиро-Суздальське князівство та ін.

Культура Русі: зародження, писемність, освіта, архітектура, мистецтво та побут. Музика.

Література:

- Введение христианства на Руси / Отв. ред. А.Д.Сухов. — М., 1987.
- Головкин А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. — К., 1988.
- Данилевский И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX-XII вв.). — М., 1999.

- Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси. — М., 1967.
- Котляр Н.Ф. Древнерусская государственность. — СПб., 1998.
- Кузьмин А.Г. Падение Перуна: становление христианства на Руси. — М., 1988.
- Любимов Л. Искусство Древней Руси. — М., 1974.
- Новосельцев А.П. Образование Древнерусского государства и его первый правитель // Вопросы истории. — 1991. — №2.
- Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX-XI веков. — Смоленск, 1995.
- Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. — М., 1988.
- Рапов О.М. Русская церковь в IX – первой трети XII в. Принятие христианства. — М., 1998.
- Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. — М., 1981.
- Седов В.В. Русский каганат IX века // Отечественная история. — 1998. — №4.
- Славянская мифология: Энциклопедический словарь. — М., 1995.
- Толочко А.П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология. — К., 1992.
- Толочко О.П., Толочко П.П. Київська Русь. — К., 1998.
- Топоров В.Н. Боги древних славян // Очерки истории культуры славян. — М., 1996.
- Трубецкой Н.С. Наследие Чингисхана. — М., 1999.
- Фроянов И.Я. Древняя Русь. Опыт исследования социальной и политической борьбы. — М.-СПб., 1995.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Еволюція давньоруської держави (IX-XII ст.) (4 год.)

План:

1. Передумови утворення давньоруської держави.
2. Внутрішня та зовнішня політика перших київських князів.
3. Прийняття християнства та діяльність Володимира Великого.
4. Київська Русь за Ярослава Мудрого.
5. Феодална роздробленість Русі.

Б) Семінарське заняття №3-4: Руські землі від початків державності до феодалної роздробленості (4 год.)

План:

1. Утворення держави східних слов'ян — Київської Русі.
2. Русь за перших князів.
3. Хрещення Русі та його значення для історії східного слов'янства.
4. Діяльність Ярослава Мудрого.
5. Соціально-економічний розвиток Київської Русі в IX-XII ст.
6. Культура на руських землях упродовж IX-XII ст.
7. Феодална роздробленість Київської Русі.

Методичні поради:

Під час вивчення теми студенти повинні зрозуміти глибинні процеси державотворення у східних слов'ян доби середньовіччя. Для цього слід користуватися джерелами та спеціальною історичною літературою.

При розгляді першого питання необхідно проаналізувати соціально-економічні, соціально-політичні та духовні передумови утворення Київської Русі, а також з'ясувати основні етапи формування давньоруської держави. Слід розглянути постулати норманської теорії походження Русі та з'ясувати сучасні підходи до її розуміння.

У другому питанні потрібно розкрити особливості об'єднання східнослов'янських племен за перших київських князів — Олега, Ігоря, Ольги, Святослава та Володимира Великого, проаналізувати їх внутрішню та зовнішню політику. Звернути увагу на взаємини Русі та Візантії.

Далі варто зазначити передумови та причини прийняття Руссю християнства за східним обрядом, хід самого хрещення Русі та його значення для слов'ян.

Під час аналізу діяльності Ярослава Мудрого слід наголосити на його внутрішній і зовнішній політиці, внескові у формування княжого права та порядку престолонаслідування тощо. Значне місце в цьому питанні займає аналіз правових джерел часів Ярослава Мудрого.

Аналіз соціально-економічного розвитку Київської Русі означеного періоду проводиться у динаміці його змін через порівняння між містом і селом, між різними соціальними групами тощо. Відповідь на питання слід будувати за наступною схемою: характер економічного розвитку, господарство, ремесла та промисли, торгівля, гроші та кредит тощо. Підтвердженням окремих суджень повинні бути положення «Руської Правди».

Розповідаючи про характерні риси культурного розвитку руських земель упродовж IX-XII століть необхідно охарактеризувати особливості руської писемності, освіти, архітектури, мистецтва та побуту, а також музики.

В останньому питанні теми слід розкрити причини та наслідки смуту на Русі, еволюції язичницьких бунтів до рівня соціального протесту та інших міжусобиць. Дане питання завершується розповіддю про смерть Мстислава Великого та початок нової кризи — цього разу вже повної політичної роздробленості Київської Русі.

Наприкінці другого заняття необхідно зробити узагальнення та короткі висновки з теми.

Джерела:

- Памятники литературы древней Руси: Начало русской литературы. XI-начало XII в. — М., 1978.
- Памятники права Киевского государства X-XIII вв. — М., 1953.
- Повесть временных лет по Лаврентьевскому списку. — М.-Ленинград, 1950.
- Полное собрание русских летописей. — М., 1962. — Т. 2.

Література:

- Алпатов М.В. Сокровища русского искусства. XI-XVI вв. — Ленинград, 1971.
- Баран В. Етнічні й державотворчі процеси часів утворення Київської Русі// Історія в школах України. – 2004. – №4. – С.40-44.

- Баран В. Державотворчі та етнокультурні процеси в період Київської Русі// Слов'янські обрії / НАН України; Український комітет славистів; Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. Вип.1. – К., 2006. – С.23-40.
- Белорусы / Отв. ред. В.К.Бондарчик. — М., 1998.
- Білик К. Династичні та літературні взаємини Київської Русі та давньої Скандинавії: король Гаральд і Єлизавета Ярославна// Зарубіжна література в школах України (Київ). – 2006. – №5. – С.59-64.
- Білоус П. Літописне оповідання про похід князя Ігоря 1185 року// Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2005. – №9-10. – С.128-134. - Українська мова та література. - 2007. - №33-34. - С.20-23.
- Більченко Є. Навчання русичів за кордоном: візантійська освіта Климента Смолятича// Шлях освіти. – 2004. – №4. – С.43-46.
- Богатюк М. Устав Володимира Великого і суспільно-економічні зносини з церквою// Хроніка 2000. – 2007. – В.69-70. – С.327-354.
- Богданов А.П. Княгиня Ольга// Вопросы истории. – 2005. – №2. – С.57-72.
- Волошина Т.А. Языческая мифология славян/ Т.А.Волошина, С.Н.Астапов. – Ростов-н/Д., 1996.
- Волощук О. Ярослав Мудрий - погляд крізь віки// Науковий світ. – 2004. – №6. – С.14-15.
- Гонтар О.В. Літописець Печерський Нестор “Повість врем'яних літ”, історичної та літературної пам'ятки Київської Русі. Урок у 9 класі// Вивчаємо українську мову та літературу. – 2005. – №29. – С.24-25.
- Горський В. Книга і книжники в Київській Русі// Київська Русь. – 2007. – №1. – С.193-212.
- Горский А.А. Политические центры восточных славян и Киевской Руси: проблемы эволюции // Отечественная история. — 1993. — №6.

- Горский А.А. Русь в конце X – начале XII века: территориально-политическая структура («земли» и «волости») // Отечественная история. — 1992. — №4.
- Греков Б.Д. Киевская Русь. — М., 1953.
- Григорьев Ю. Владимир Красное солнышко, или перестройка №1// Наука и религия. – 2004. – №9. – С.18-23.
- Гудзенко О. Духовні ідеали Київської Русі як джерела формування національно-християнської моралі// Сіверянський літопис. – 2003. – №4. – С.23-28.
- Данилевский И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX-XII вв.). — М., 1998.
- Данилевский И.Н. Замысел и название Повести временных лет // Отечественная история. — 1995. — №5.
- Дідух Л. Ремесло у Київській Русі// Історія в школах України. – 2005. – №5. – С.41-43.
- Дмитренко М. Слов'янська міфологія в дослідженнях українських учених XIX століття// Українська мова та література. – 2005. – №24. – С.6-9.
- Донской Д. Первые русские святые князя Борис и Глеб// Журнал Московской Патриархии. – 2007. – №5. – С.68-77.
- Древняя Русь: Город, замок, село. — М., 1985.
- Егоров В.Л. Русь и ее южные соседи в X-XIII веках // Отечественная история. — 1994. — №6.
- Завітневич В. Володимир Святий як політичний діяч// Хроніка 2000. – 2007. – В.69-70. – С.81-202.
- Знойко О.П. Міфи Київської землі та події стародавні. — К., 2004.
- Зубалій О. Феодосій Печерський-церковний діяч Русі-України/ О.Зубалій, Д.Рященко// Історія України. – 2004. – №36. – С.2-5.
- Зубар В.М. Про характер землеволодіння в Херсонесі Таврійському// Археологія. – 2005. – №2. – С.19-27.
- Ісиченко І. Києво-Печерський монастир у літературному житті середньовічного Києва// Мандрівець. – 2005. – №2. – С.54-57.
- История русской литературы X-XVII веков / Под ред. Д.С.Лихачева. — М., 1980.

- Кабанець Є. Хрещатик і хрещення Русі// Хроніка 2000. – 2007. – В.69-70. – С.515-533.
- Кабзинська І. Утопічна ідея слов'янської єдності в світлі розколів у лоні католицизму і православ'я та конфліктів між “братніми церквами (на прикладі західних та східних слов'ян)// Народна творчість та етнографія. – 2007. – №1. – С.54-64.
- Княгиня Ольга // Все для вчителя. Фізичне виховання, ОБЖ. – 2006. – №13-14. – С.59-61.
- Ковцуняк С. Проблеми державно-церковних відносин в пам'ятках літератури Київської Русі// Релігія і церква в історії України: Матеріали Міжнародної наукової конференції 14-16 вересня 2005 року / Полт. держ. пед. ун-т імені В.Г. Короленка; Відділення релігієзнавства ін-ту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. – Полтава, 2006. – С.200-207.
- Кононенко А. Женские персонажи славянской мифологии/ А.Кононенко, С.Кононенко// Від задуму до втілення (Як організувати та провести позакласний захід). – К., 2005. – С.52-58.
- Котляр М. Усні джерела Галицько-Волинського літопису// Київська старовина. – 2004. – №1. – С.1-11.
- Котляр М. Структура Галицько-Волинського літопису// Другий міжнародний конгрес українців. Львів, 22-28 серпня 1993 року. Ч.1. – Л., 1994. – С.15-19.
- Котляр М. “Розвідка” та “розвідники” давньоруської доби// Історія України: Додаток до газ. “Шкільний світ”. – 2005. – №6. – С.1-5.- 2005.-№9.-С.6-7.; №19-20.-С.7-9.
- Котляр М.Ф. Данило Галицький: Біографічний нарис. – К., 2002.
- Кралюк П. Чи приймав князь Володимир Святославич іслам? (маловідомі аспекти зовнішньої політики Київської Русі в Х ст.)// Людина і політика. – 2004. – №5. – С.52-60.
- Крип'якевич І. Володимир Великий// Хроніка 2000. – 2007. – В.69-70. – С.203-228.
- Лазарев В.Н. Древнерусские мозаики и фрески XI-XV вв. — М., 1973.

- Лазарев В.Н. Русская иконопись. От истоков до начала XVI в. — М., 1983.
- Литаврін Г. Дипломатія руської княгині Ольги// Хроніка 2000. – 2007. – В.67-68. – С.311-384.
- Лозко Г. Під знаменами рідної віри. Релігійні аспекти воєн князя Святослава// Політика і час. – 2005. – №11. – С.85-93.
- Лотоцький О. Хрещення Русі за кн. Володимира Великого// Хроніка 2000. – 2007. – В.69-70. – С.228-244.
- Малишевський І. Походження руської княгині Ольги Святої// Хроніка 2000. – 2007. – В.67-68. – С.151-202.
- Мироненко О.М. “Перша релігійна реформа” князя Володимира або третій антихристиянський терор// Вісник Київського національного університету. Сер. Історія. – 2002. – Вип.63-64. – С.106-108.
- Мірошниченко Н.М. Культура Київської Русі. 5 клас// Історія та правознавство. – 2006. – №33. – С.24-26.
- Письменна С.Ю. Київська держава в період правління Ярослава Мудрого (1019-1054). 7 клас. Урок-практикум// Історія та правознавство. – 2005. – №31. – С.20-22.
- Плахонин А. К вопросу о территориальном устройстве Древнерусского государства// Слов'янські обрії / НАН України; Український комітет славистів; Нац. б-ка України імені В.І. Вернадського. Вип.1. – К., 2006. – С.358-362.
- Поляков А.Н. Древнерусская цивилизация: основные черты социального строя// Вопросы истории. – 2006. – №9. – С.67-86.
- Поляков А.Н. Древнерусская цивилизация: основы политического строя// Вопросы истории. – 2007. – №3. – С.50-69.
- Правденко С. Постаті Давньої Русі. Велика й рівноапостольна княгиня Ольга: сценарій телепередачі з циклу “Постаті, або історія в жанрі радіо(теле)розслідування”// Віче. – 2004. – №3. – С. 76-79.
- Прицак О. Коли і де хрестилася Ольга// Хроніка 2000. – 2007. – В.67-68. – С.203-221.

- Пухтій А.О. Формування системи навчання та виховання дітей у період Київської Русі// Сім'я та родинне виховання у національній етнопедогогічній культурі. – Переяслав-Хмельницький, 2005. – С.59-62.
- Радул О. Залучення дітей підліткового віку до праці у давніх слов'ян VI-XIII ст.// Рідна школа. – 2007. – №4. – С.68-71.
- Радул О. Шляхи залучення дитини в суспільні відносини у давніх слов'ян (VI - XII ст.)// Рідна школа. – 2007. – №1. – С.76-78.
- Раппопорт П.А. Древнерусская архитектура. — СПб., 1993.
- Рацул О. Особливості громадянського виховання у східнослов'янських народів// Рідна школа. – 2007. – №4. – С.71-73.
- Рыбаков Б.А. Из истории культуры Древней Руси. — М., 1984.
- Ричка В. Княгиня Ольга. – К., 2004.
- Ричка В.М. Про склад і структуру великокнязівського двору середньовічного Києва// Український історичний журнал. – 2007. – №3. – С.4-16.
- Романов Б.А. Люди и нравы Древней Руси. — М., 1990.
- Свердлов М.Б. Генезис и структура феодального общества в Древней Руси. — Ленинград, 1983.
- Свердлов М. Володимир Святославич святий - князь і людина// Хроніка 2000. – 2007. – В.69-70. – С.263-286.
- Семенов-Зусер С. Князь Святослав. – Х.: Кн.-газ. вид-во, 1946. – 59 с.
- Симоненко М.О. Військове мистецтво слов'ян Київської Русі// Історія та правознавство. – 2005. – №5. – С.7-9.
- Скрипник М. Політична думка в Київській Русі// Історія України. – 2004. – №35. – С.11-14.
- Сліпушко О. Князь Володимир Великий - володар миру на Русі// Урядовий кур'єр. – 2007. – №41. – С.10.
- Сокіл В. Фольклорна основа переказу про смерть князя Олега// Народна творчість та етнографія. – 2004. – №3. – С.96-102.

- Солонська Н. Ярослав Мудрий - державний діяч, книжник // Вісник Книжкової палати. – 2004. – №5. – С.53-57.
- Солонська Н. Бібліотека Ярослава Мудрого і початок розвитку науки в Київській Русі (XI століття)// Історія України. – 2004. – №47. – С.1-4.
- Нагаєвський І. Рівноапостольна свята Ольга-Олена - княгиня й володарка Русі-України// Хроніка 2000. – 2007. – В.67-68. – С.65-91.
- Таценко С. Последний крестовый поход на Русь// Основы безопасности жизнедеятельности. – 2004. – №3. – С.57-61.
- Тимчак Я. Традиції військово-фізичної підготовки у Київській Русі// Народна творчість та етнографія. – 2004. – №5. – С.63-71.
- Толочко П.П. Историчні портрети: Із іст. давньоруської та європейської політики X-XII ст. – К., 1990.
- Толочко П.П. Ярослав Мудрий. – К., 2002.
- Тюрин Г. Италия и Русь. Загадки первых связей// Знание-сила. – 2007. – №2. – С.116-113.
- Фроянов И.Я. Древняя Русь: Опыт исследования истории социальной и политической борьбы. — СПб., 1995.
- Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-политической истории. — Ленинград, 1980.
- Фроянов И.Я. Киевская Русь: Очерки социально-экономической истории. — Ленинград, 1974.
- Харьковщенко Є. Слов'яни жили охрещені?// Людина і світ. – 2004. – №2. – С.31-35.
- Чепя М. “Гріховний вчинок” Володимира Мономаха// Дивосвіт. – 2003. – №3. – С.29-32.
- Чиняков М. Ледовое побоище// Основы безопасности жизни. – 2004. – №3. – С.29-34.
- Шестаков А. Легендарний Аскольд/ А.Шестаков, С.Маковицька// Україна молода. – 2007. – №10. – С.20.
- Юшков С.В. Очерки по истории феодализма в Древней Руси. — М.-Ленинград, 1939.
- Яременко В. Володимир Мономах: князь-державець, князь-письменник// Українська культура. – 2005. – №7-8. – С.28-30.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (8 год.):

1. Хто з київських князів підкорив древлян, сіверян, радимичів?
а) Олег; б) Ігор; в) Святослав; г) Володимир Великий.
2. Яким був державний устрій Київської Русі?
а) ранньофеодальна монархія; б) конституційна монархія;
в) боярська республіка
3. Особистий військовий загін князя мав назву:
а) ополчення; б) дружина; в) рать; г) армія.
4. Ким Київ був проголошений «матір'ю міст руських»?
а) Олег; б) Ігор; в) Святослав; г) Володимир Великий.
5. Яке слов'янське плем'я стало причиною загибелі князя Ігоря?
а) поляни; б) в'ятичі; в) сіверяни; г) древляни.
6. Запишіть до словника та дайте визначення поняттям:
полюддя, грецький вогонь, граб, урок, погост, літопис, ряд,
вотчина, смерди, закупи, холопи, рядовичі, тіун, вірник, смець,
челядь, бояри, ізгої.
7. Хто з київських князів першим став християнином?
а) Олег; б) Ігор; в) Ольга; г) Володимир Великий.
8. В яких родинних відносинах були князь Святослав і княгиня
Ольга?
а) син і мати; б) чоловік і дружина; в) дядько й племінниця;
г) племінник і тітка.
9. В якому році і ким було вбито князя Святослава?
а) 966 р.; б) 968 р.; в) 972 р.; г) 978 р.
А) печеніги; Б) варяги; В) половці; Г) татари.
10. Дата офіційного хрещення Київської Русі:
а) 966 р.; б) 988 р.; в) 989 р.; г) 998 р.
11. Роки правління Ярослава Мудрого?
а) 1019-1054 рр.; б) 1021-1044 рр.; в) 1035-1066 рр.
12. Поставте події у хронологічній послідовності:
- розгром Києва монголо-татарами;
- смерть Мстислава Великого;
- Куликовська битва;
- смерть Всеволода «Велике Гніздо»;
- Любецький з'їзд князів;
- руйнування Києва Андрієм Боголюбським.

13. Заповніть таблицю:

Норманізм	Антинорманізм
	сильні сторони теорії
	слабкі сторони теорії

14. Як зовнішні взаємини та впливи діяли на життя східних слов'ян у IX-X ст.?
15. Яке походження етноніму «русь»?
16. Наведіть докази того, що процес утворення держави у східних слов'ян завершився тільки на кінець X ст.
17. Охарактеризуйте наслідки Любецького з'їзду руських князів.
18. Обґрунтуйте значення 1132 р. для Київської держави.
19. Знайдіть та випишіть текст статей «Руської Правди» щодо поглиблення соціальної неоднорідності та становлення індивідуальної власності у Київській Русі.
20. Знайдіть і випишіть текст статей «Руської Правди» щодо фіксації зміцнення державності.

ТЕМА 2.2. Болгарія в період розвитку феодалізму.

II Болгарське царство

Зміст теми:

Візантійська адміністрація в болгарських землях і становище місцевого населення. Болгарська Охридська архієпископія. Її значення для збереження Кирило-Мефодіївської традиції та історична доля. Збереження болгарських культурно-політичних традицій і великі антивізантійські виступи XI ст.

Криза та початок розпаду Візантійської імперії. Повстання братів Асенів і відновлення середньовічної Болгарської держави.

IV хрестовий похід, захоплення хрестоносцями Константинополя і розпад Візантійської імперії. Відроджена Болгарія між «греками» і «латинцями» у боротьбі за «візантійський спадок». Відновлення царства та патріархії.

Подальше ослаблення Болгарії: зовнішні загрози, династичні суперечки, соціальні конфлікти, розвиток локального сепаратизму та територіальні втрати.

II Болгарське царство напередодні османського завоювання: тимчасова стабілізація й останній культурний розквіт на основі церковного зближення з Палеологівською Візантією, відновлення удільного сепаратизму та розпад єдиної держави.

Битва на Мариці та встановлення залежності від османської держави. Османське завоювання та остаточне падіння середньовічної Болгарської держави.

Література:

- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7, 8.
- Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. — М., 1987.
- Наумов С.П. Болгарське середньовіччя (VII-XIV ст.) в дослідженнях радянських істориків // Проблеми слов'янознавства. — Вип. 24. — Львів, 1981.
- Нидерле Л. Славянские древности. — М., 2001.
- Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI – XII вв.). — М., 1991.
- Раннефеодальные государства на Балканах. VI – XII вв. — М., 1985.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.

Види навчальної діяльності студентів:

**A) Лекція: Болгарія в період розвитку феодалізму.
II Болгарське царство (2 год.).**

План:

1. Економічний розвиток болгарських земель.
2. Політична ситуація в II Болгарському царстві.
3. Повстання Івайло та подальший розвиток Болгарії.
4. Османське завоювання Болгарії та його наслідки.

B) Семінарське заняття №5: II Болгарське царство (2 год.)

План:

1. Відновлення середньовічної Болгарської держави.
2. Політичний розвиток II Болгарського царства.
3. II Болгарська держава напередодні османського завоювання.
4. Битва на Мариці та встановлення залежності від османської держави.

Методичні поради:

Для повноцінного опрацювання теми необхідним є використання історичних джерел. Спираючись на них потрібно проаналізувати особливості розвитку Болгарії в період розвитку феодалізму після візантійського поневолення й до османського завоювання (XIII-XIV ст.).

При розгляді першого питання потрібно означити становище болгарського населення під владою візантійської адміністрації, визначити особливості антивізантійських виступів XI-XII ст. Слід розкрити рушійні сили та характер повстання братів Асенів, показати його значення для відновлення Болгарської держави.

У наступному питанні важливими проблемами є розпад Візантійської імперії, відновлення болгарської патріархії та державотворча діяльність болгарських царів.

Третє питання варто розпочати з аналізу ослаблення Болгарії через зовнішні загрози, династичні суперечки, соціальні конфлікти, розвиток локального сепаратизму та територіальні втрати. Необхідно також окремо зупинитися на періодові тимчасової стабілізації та останнього культурного розквіту на основі церковного зближення з Візантією на болгарських землях. Визначити причини розвитку удільного сепаратизму та розпаду єдиної Болгарської держави.

При розгляді останнього питання семінарського заняття потрібно розповісти про хід і наслідки битви на р. Мариці та про подальше просування османів болгарськими землями. Розбір проблем заняття необхідно завершити з'ясуванням причин остаточного падіння середньовічної Болгарської держави.

Джерела:

- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- История средних веков (XV–XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.

- Хрестоматія по історії середніх віків: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- Хрестоматія по історії южних і західних славян: В 3-х томах. — Т. 1. Епоха феодалізму. — Минск, 1987.

Література:

- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7, 8.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации. — М., 2001.
- Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- История Болгарии: В 2-х т. — М., 1954.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- Источниковедение истории южных и западных славян (феодальный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Краткая история Болгарии. С древнейших времен до наших дней. — М., 1987.
- Литаврин Г.Г. Условия развития болгарской культуры в XI-XII вв. // История и культура Болгарии. — М., 1981.
- Наумов С.П. Болгарське середньовіччя (VII-XIV ст.) в дослідженнях радянських істориків // Проблеми слов'янознавства. — Вип. 24. — Львів, 1981.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (4 год.):

1. Яке з повстань було переможним для болгар?
а) 1040 р.; б) 1072 р.; в) 1186-1188 рр.; г) 1198 р.
2. Хто очолював третє повстання болгар проти візантійського панування?
а) Петро Делян; б) Петро та Асень; в) Георгій Войтех.
3. У 1186 р. відбулася коронація:
а) Костянтина Тихя; б) Георгія Тертера; в) Асеня I.
4. Повстання Івайло тривало упродовж:
а) 1188-1190 рр.; б) 1277-1280 рр.; в) 1290-1292 рр.
5. Столиця II Болгарського царства:
а) Тирново; б) Пліска; в) Відін; г) Пловдив.
6. Заповніть таблицю:

Повстання Івайло

1. Хронологічні рамки
2. Причини виступу
3. Рушійні сили
4. Хід, події повстання
5. Території поширення
6. Наслідки повстання
7. Розкрийте роль болгарського царя Івана Олександра (1331-1371 рр.) у зміцненні Болгарського царства.
8. Укажіть причини поразки II Болгарського царства перед османським наступом.

**Питання для самоконтролю та модульного контролю
студентів із змістового модуля №2**

«Еволюція давньоруської та давньоболгарської держав»

1. Проаналізуйте процес виникнення давньоруської держави східних слов'ян.
2. Визначте особливості формування території Київської Русі.
3. Охарактеризуйте державний лад Київської Русі.
4. Проаналізуйте реформи княгині Ольги.
5. Дайте характеристику діяльності Святослава Завойовника.
6. Проаналізуйте реформи Володимира Великого.
7. Визначте особливості прийняття християнства східними слов'янами.
8. Дайте характеристику епосі Ярослава Мудрого.
9. Проаналізуйте текст «Руської Правди» та встановіть її місце в історії Русі.
10. Дайте характеристику бунту Олега Гориславича на Русі.
11. Проаналізуйте військову діяльність Володимира Мономаха.
12. Дайте характеристику повстанню 1113 р. у Київській Русі.
13. Проаналізуйте державницьку діяльність Володимира Мономаха.
14. Політична роздробленість Київської Русі: Київське князівство.
15. Політична роздробленість Київської Русі: Чернігівське та Сіверське князівства.
16. Політична роздробленість Київської Русі: Галицько-Волинське князівство.
17. Політична роздробленість Київської Русі: Великий Новгород.
18. Політична роздробленість Київської Русі: Володимиро-Суздальське князівство.
19. Дайте характеристику писемності та освіти в Київській Русі.
20. Проаналізуйте особливості архітектури, мистецтва та музики в Київській Русі.
21. Визначте передумови та причини визволення Болгарії від візантійського панування.
22. Проаналізуйте хід і наслідки повстання братів Асенів.
23. З'ясуйте роль відновлення царства та патріархії в Болгарії для історії південних слов'ян.
24. Проаналізуйте причини, хід і наслідки повстання Івайло.
25. Простежте процес встановлення залежності болгарських земель від османської держави.

2.3. Змістовий модуль №3

«Балканські слов'яни в часи середньовіччя»

**ТЕМА 3.1. Серби та сербські землі в період раннього
середньовіччя. Держава Неманичів**

Зміст теми:

Поява сербів на Балканському півострові та утворення перших сербських князівств. Сербські землі між Аварським каганатом, Візантією та І Болгарським царством. Зетська держава у боротьбі за звільнення від візантійської опіки.

Возвеличення Стефана Немані та становлення єдиної середньовічної Сербської держави під владою династії Неманичів. Здобуття повної державної незалежності та проголошення королівства. Св. Савва Сербський і утворення самостійної церковної організації (Сербська архієпископія). Підйом сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку. Формування середньовічної сербської народності.

Розквіт Сербської держави Неманичів і її територіально-політична експансія. Стефан Душан і його завоювання. «Законник» Стефана Душана. Проголошення царства та патріархії.

Розпад держави царя Душана та виокремлення Моравської Сербії серед інших сербських державних утворень. Битва на Косовому полі й встановлення залежності від Османської держави. Битва біля Анкари, оформлення деспотовини та останній розквіт середньовічної Сербії.

Падіння Сербської деспотовини та остаточне встановлення османського панування у сербських землях.

Література:

- Боброва С.П. Некоторые вопросы крестьянского землевладения в Сербии XII – первой половине XIV вв. // Вопросы истории славян. — Воронеж, 1963. — Вып.1.
- Грачев В.П. Сербская государственность в X–XIV вв. — М., 1972.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3 т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т.1-3.

- Наумов Е.П. Господствующий класс и государственная власть в Сербии XIII–XV вв. — М., 1974.
- Наумов Е.П. К историографии Законника Стефана Душана // Славяно-балканские исследования. — М., 1972.
- Наумов Е.П. Становление и развитие Сербской раннефеодальной государственности // Раннефеодальные государства на Балканах. VI–XII вв. — М., 1985.
- Наумов Е.П. Экономическое положение Сербского государства в середине XIV в. // Хозяйство и общество на Балканах в средние века. — Калинин, 1978.
- Фрейденберг М.М. Крестьянство на Балканах в XII–XVIII вв. — Калинин, 1984.
- Чиркович С. Сербия: Средние века. — М., 1996.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Сербі та сербські землі в період раннього середньовіччя. Держава Неманичів (2 год).

План:

1. Перші державні утворення на сербських землях.
2. Держава Неманичів (II половина XII — I половина XIV ст.).
3. Розпад Сербського царства та початок османської експансії на Балканах.
4. Сербська деспотівина XV ст.
5. Сербі в монархії Габсбургів.

Б) Семінарське заняття №6: Сербська держава Неманичів (2 год).

План:

1. Передумови формування держави Неманичів. Зетська держава.
2. Здобуття Сербією державної незалежності та проголошення королівства.
3. «Законник» Стефана Душана.
4. Проголошення Сербією царства та патріархії.
5. Падіння Сербської держави та встановлення османського панування.

Методичні поради:

У пропонованій студентам темі семінарського заняття потрібно з'ясувати історичні умови виникнення, розквіту та занепаду сербської держави Неманичів — однієї з наймогутніших слов'янських державних утворень XII–XIV ст. Необхідно показати специфіку розвитку південнослов'янських народів у середні віки на прикладі сербів.

Спочатку студенти повинні всебічно проаналізувати передумови виникнення держави у сербів, зокрема, слід акцентувати увагу на вивченні минулого першого протодержавного сербського утворення — Зетської держави.

У другому питанні необхідно розкрити особливості сербського шляху до проголошення незалежності та королівства. Потрібно проаналізувати особливості державної влади та адміністративно-територіального устрою Сербії, визначити внесок різних сербських правителів у зміцнення сербського королівства.

При розгляді третього питання обов'язковим є коментований аналіз пам'ятки сербського законодавства XIV ст. — «Законника Стефана Душана» (1349–1354 рр.), повідомлення про історію її створення та запровадження.

Ключовими моментами четвертого питання є з'ясування причин і наслідків проголошення в Сербії царської влади, умов утворення патріархії. Це питання варто висвітлювати в руслі апогею державотворчості в Сербії в означений період.

В останньому питанні необхідно встановити передумови та причини падіння Сербської держави, аналізуючи як внутрішні, так і зовнішні чинники. Слід змалювати ситуацію в Сербії після встановлення османського панування.

Джерела:

- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- История средних веков (XV–XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.

- Хрестоматія по історії южних і західних славян: В 3-х томах. — Т. 1. Епоха феодалізму. — Мінск, 1987.

Література:

- Боброва С.П. Некоторые вопросы крестьянского землевладения в Сербии XII – первой половине XIV вв. // Вопросы истории славян. — Воронеж, 1963. — Вып.1.
- Грачев В.П. Сербская государственность в X–XIV вв. — М., 1972.
- Наумов Е.П. Господствующий класс и государственная власть в Сербии XIII–XV вв. — М., 1974.
- Наумов Е.П. К историографии Законника Стефана Душана // Славяно-балканские исследования. — М., 1972.
- Наумов Е.П. Становление и развитие Сербской раннефеодальной государственности // Раннефеодальные государства на Балканах. VI–XII вв. — М., 1985.
- Сербия и Болгария в середине XIV в. // Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы. — Кишинев, 1980.
- Чиркович С. Сербия: Средние века. — М., 1996.

В) Самостійна робота не передбачена робочим планом.

ТЕМА 3.2. Середньовічна Боснія та основні віхи її історії

Зміст теми:

Боснія серед сербських князівств періоду раннього середньовіччя. Установлення суверенітету над Боснією з боку Угорського королівства. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації. Відособлення Боснії від сусідніх сербських областей. Питання про формування середньовічної боснійської народності.

Краль Твртко та розквіт середньовічної Боснійської держави. Її подальше ослаблення та фактичний розпад. Герцог Стефан Вукчич Косача та його володіння. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.

Література:

- Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации. — М., 2001.
- История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3 т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т.1.
- История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Яршого. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Середньовічна Боснія та основні віхи її історії

(1 год.).

План:

1. Боснійські землі в X–XIII ст.
2. Боснійська бановина.
3. Боснія за правління Твртко.
4. Занепад Боснійської держави.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (1 год.):

1. Правителя середньовічної Боснії називали:
а) князь; б) жупан; в) бан; г) король.
2. У якому році Боснія стала королівством?
а) 1377 р.; б) 1379 р.; в) 1381 р.; г) 1388 р.
3. Хто був першим королем Сербії та Боснії одночасно?
а) Твртко; б) Лазар; в) Стефан II; г) Владислав.
4. Битва на Косовому полі відбулася:
а) 28 червня 1389 р.; б) 26 липня 1391 р.; в) 14 вересня 1394 р.

5. Хто з цих феодалів був королем Боснії?

а) Павле Раденович; б) Сандаль Хранич; в) Хрвоє Вукчич; г) Остоя Хришчич.

6. Хто заволодів Боснією в середині XV ст.?

а) серби; б) османи; в) германці; г) татари.

ТЕМА 3.3. Основні етапи розвитку середньовічної Хорватії

Зміст теми:

Поява хорватів на Балканському півострові. Хорватські землі між Аварським каганатом, франками та Візантією. Перші слов'янські князівства.

Становлення середньовічної Хорватської держави. Затвердження християнства та входження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу Риму й західного християнства. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції. Князь Томислав і розквіт ранньосередньовічної Хорватії. Становлення середньовічної хорватської народності. Проблема приєднання Славонії та стабілізації хорватського етнополітичного ареалу.

Подальше ослаблення Хорватії. Король Дімітрій Звонімір і перехід Хорватії під владу Угорського королівства. Землі Хорватії та Славонії у складі середньовічної Угорщини. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації. Становлення станової організації та режиму станової монархії.

Зростання османської загрози, битва біля Мохача та османське завоювання. Перехід частини угорських і хорватських володінь ("залишки залишків") під владу австрійських Габсбургів.

Література:

- Акимова О.А. Формирование хорватской раннефеодальной государственности // Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. — М., 1985.
- Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации. — М., 2001.

- История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3 т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т.1.
- История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том I).
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Фрейдзон В.И. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.). — СПб., 2001.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Основні етапи розвитку середньовічної Хорватії (1 год.)

План:

1. Формування незалежного хорватського князівства. Держава Трпимировичів.
2. Турецький наступ у Хорватії й розподіл хорватських земель.
3. Утворення Військової Границі.

Б) Семінарське заняття №7: Держава Трпимировичів (2 год.)

План:

1. Державний устрій Хорватського князівства.
2. Соціально-економічний розвиток держави Трпимировичів.
3. Зовнішня політика хорватської держави.
4. Культурний розвиток Хорватії.

Методичні поради:

У пропонованій студентам темі семінарського заняття необхідно з'ясувати особливості хорватської держави династії Трпимировичів, передумови її виникнення, основні риси державного, соціально-економічного, зовнішньополітичного та культурного її розвитку тощо.

У першому питанні потрібно проаналізувати систему державної влади та управління князівства, розглянути політичну діяльність хорватських правителів династії Трпимировичів, їх внутрішню політику.

Під час розгляду другого питання варто визначити загальні тенденції розвитку господарства та побуту хорватської середньовічної держави, зупинившись окремо на аналізові успіхів у сільському господарстві, промисловості, торгівлі тощо.

Третє питання передбачає вивчення міжнародної політики держави Трпимировичів, визначення її векторів руху, наповненості та спрямованості, а також впливу на внутрішнє життя Хорватії.

У четвертому питанні слід розглянути загальні риси культурного розвитку Хорватії в означений період через аналіз тенденцій у писемності, освіті та науці, архітектурі, мистецтві, музиці та в повсякденному побуті.

Наприкінці заняття потрібно зробити загальні висновки та узагальнення з теми, підвести підсумки.

Джерела:

- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- История средних веков (XV–XVII века). Хрестоматия. — М., 1981.
- Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы. — М., 1961.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.

Література:

- Акимова О.А. Формирование хорватской раннефеодальной государственности // Раннефеодальные государства на Балканах. VI–XII вв. — М., 1985.
- История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том I).

- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Яророва. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Фрейдзон В.И. История Хорватии. Краткий очерк с древнейших времен до образования республики (1991 г.). — СПб., 2001.

V) Самостійна робота не передбачена робочим планом.

ТЕМА 3.4. Далматинські міста в середні віки.

Словенські землі

Зміст теми:

Міста та фортеці Далматинського узбережжя між Візантією та слов'янами у період раннього середньовіччя. Відновлення та зміцнення церковних зв'язків із Римом.

Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою. Далматинські міста, сусідні держави та середземноморська торгівля. Особливості політико-адміністративної, господарсько-економічної, конфесійно-культурної та етномовної ситуації.

Встановлення венеціанського панування в Далмації. Дубровник під сюзеренітетом Османської імперії.

Словенські землі в VII — I половині XIV ст. Особливості розвитку словенської економіки. Народні рухи. Культура.

Література:

- Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации. — М., 2001.
- История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3 т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т.1.

- Історія Югославіи: В 2-х т. — М., 1963.
- Історія южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том I).
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Фрейденберг М.М. Дубровник и Османская империя. — М., 1984.
- Фрейденберг М.М., Чернышов А.В. Города-коммуны Далматинского побережья // Раннефеодальные государства на Балканах. — М., 1985.

Види навчальної діяльності студентів:

A) Лекція: Далматинські міста в середні віки. Словенські землі (2 год.).

План:

1. Розвиток Дубровника та Далмації в X-XI ст.
2. Розквіт Дубровника. Далмація в XII-XIV ст.
3. Економічні та політичні здобутки (I половина XV ст.). Посилення османської загрози.
4. Дубровницько-далматинське літературне Відродження.

B) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

B) Самостійна робота не передбачена робочим планом.

ТЕМА 3.5. Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя

Зміст теми:

Процеси державно-політичної, конфесійно-культурної та етномовної інтеграції й диференціації. Значення середньовічних християнських конфесійно-культурних традицій для розвитку етнокультурної диференціації балканських слов'ян. Візантійсько-

православна конфесійно-культурна традиція та середньовічна візантійсько-православна спільнота.

Культура середньовічних слов'янських країн візантійського культурного кола. Господарсько-економічний устрій. Соціально-політична організація. Духовне життя. Освоєння візантійської спадщини. Провідні центри візантійсько-слов'янського духовного та культурного спілкування й співпраці.

Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Кирило-Мефодіївська традиція та культурно-мовний простір Slavia Orthodoxa.

Література:

- Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации. — М., 2001.
- История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том I).
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Очерки истории культуры славян. — М., 1996.
- Чрна З. История хорватской культуры. — Загреб, 1965.

Види навчальної діяльності студентів:

A) Лекція не передбачена робочим планом.

B) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

B) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

1. З'ясуйте особливості архітектури балканських слов'ян в епоху середньовіччя.
2. Яке значення середньовічних християнських конфесійно-культурних традицій для розвитку етнокультурної диференціації балканських слов'ян?

3. Виділіть особливості візантійського культурного кола.
4. Назвіть провідні центри візантійсько-слов'янського духовного та культурного спілкування.
5. Роль Кирило-Мефодіївської традиції у розвитку середньовічної культури балканських слов'ян.

ТЕМА 3.6. Слов'янські землі під владою Османської імперії

Зміст теми:

Османська держава та основні віхи її територіально-політичної експансії щодо слов'янських територій Балканського півострова. Найважливіші особливості її військового, адміністративного та релігійно-судового устрою. Тимарна система та система мілетів.

Становище населення слов'янських земель під османською владою. Найважливіші соціально-демографічні, культурні та етнічні процеси. Значення християнства, церкви та її інститутів для збереження культурної й етнічної ідентичності місцевого населення.

Антиосманські виступи в слов'янських землях. Їх особливості, спрямованість і вимоги.

Література:

- Всемирная история: В 24-х т. — Минск, 1996.
- История Болгарии: В 2-х т. — М., 1954. — Т.1.
- История Европы: В 8-ми т. — М., 1992.
- История Югославии: В 2-х т. — М., 1963.
- История южных и западных славян. — М., 1957; 1979; 1998 (том 1).
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1959; 1987.
- Разин Е.А. История военного искусства: В 3-х т. — М., 1957. — Т.2.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Слов'янські землі під владою Османської імперії (2 год.).

План:

1. Завоювання турками-османами південнослов'янських земель.
2. Внутрішня політика Порти на загарбаних землях.
3. Соціально-економічне становище поневолених народів.
4. Національно-визвольний рух та його форми.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Самостійна робота не передбачена робочим планом.

* * *

Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №3

«Балканські слов'яни в часи середньовіччя»

1. Проаналізуйте процес утворення перших сербських князівств.
2. Дайте характеристику Зетської держави в її боротьбі за звільнення.
3. Визначте основні риси діяльності Стефана Немані.
4. Установіть передумови та наслідки проголошення Сербського королівства.
5. Проаналізуйте особливості сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку.
6. Охарактеризуйте розквіт Сербської держави Неманичів.
7. Визначте особливості політичної діяльності Стефана Душана.
8. Проаналізуйте «Законник» Стефана Душана.
9. Визначте значення проголошення царства та патріархії для Сербії.
10. Простежте процес встановлення залежності Сербії від Османської держави.
11. Охарактеризуйте основні риси Сербської деспотовини.
12. Дайте характеристику Боснії під владою Угорського королівства.
13. Охарактеризуйте політичну діяльність Краля Твртко.
14. Проаналізуйте процес виникнення Герцеговини.
15. Дайте характеристику становленню середньовічної Хорватської держави.
16. Охарактеризуйте політичну діяльність князя Томислава.
17. З'ясуйте значення переходу Хорватії під владу Угорського королівства.
18. Проаналізуйте розділ хорватських земель в часи пізнього середньовіччя.
19. Дайте аналіз розквіту Далмації та Дубровника.
20. Проаналізуйте господарсько-економічний устрій балканських слов'ян у середні віки.
21. Охарактеризуйте соціально-політичну організацію балканських слов'ян доби середньовіччя.
22. З'ясуйте особливості духовного життя балканських слов'ян у середньовічні часи.
23. Проаналізуйте особливості внутрішнього устрою Османської держави.
24. Простежте умови життя слов'янських народів під владою османів.
25. Охарактеризуйте антиосманські виступи в слов'янських землях.

2.4. Змістовий модуль №4

**«Слов'яни Центральної Європи.
Чехи та словаки у середньовічну добу»**

**ТЕМА 4.1. Слов'яни Центральної Європи
в період раннього середньовіччя**

Зміст теми:

Розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання). Слов'яни між германцями, Аварським каганатом і Франкською державою.

Перші військово-політичні об'єднання та становлення державності. “Держава Само”. Карантанія. Велика Моравія та її значення для історії й культури Центральної Європи й середньовічного слов'янства.

Подальша історична доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.

Література:

- История культур славянских народов: В 3-х т. — Т. 1. Древность и Средневековье. — М., 2003.
- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1.
- Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів/ ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К.: Вища шк., 1987.
- Кобычев В.П. В поисках прародины славян. — М., 1973.
- Очерки истории культуры славян. — Вып. 1. — М., 1996.
- Петров Н. Походження слов'ян. — К., 1972.
- Практикум з історії середніх віків / Укл. Кривонос В.П. — Львів, 1999.
- Свердлов М.П. Общественный строй у славян в VI — начале VII века // Советское славяноведение. — 1977. — №3.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. — М., 1968.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987. — Т.1.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Особливості середньовічного розвитку слов'янських народів Центральної Європи (2 год.).

План:

1. Політична ситуація в слов'янських землях Центральної Європи.
2. Соціально-економічне становище західних слов'ян у середні віки.
3. Особливості культурного розвитку слов'ян Центральної Європи.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (4 год.):

1. На контурній карті Європи покажіть територіальні межі розселення західних слов'ян у період розвитку феодалізму.
2. Перелічіть основні риси політичного та економічного розвитку західних слов'ян у середньовічну добу.
3. З'ясуйте долю лужицьких сербів у середні віки.
4. Законспекуйте статтю або параграф літературного джерела (на вибір), які прямо стосуються розкриття особливостей середньовічного розвитку слов'янських народів Центральної Європи. Укажіть повну бібліографічну довідку про опрацьоване джерело.

ТЕМА 4.2. Становлення та розвиток середньовічної Чеської держави.
Втрата нею політичної самостійності

Зміст теми:

Історико-географічна область Богемія та її населення наприкінці античного часу і в раннє середньовіччя. Князь Борживій і утворення Чеського князівства.

Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Чеського князівства. Утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції.

Розвиток залежності від Священної Римської імперії та утворення єдиної церковної організації (Празьке єпископство). Вхідження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу середньовічного західного християнства. Становлення чеського етнополітичного ареалу та формування середньовічної чеської народності.

Політична роздробленість та відновлення єдиної держави. Колонізаційний процес. Утвердження королівського достоїнства та особливості державно-політичного становища Чехії у складі Священної Римської імперії.

Розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів. Чехія та імперська політика Карла Люксембурга. Наростання кризових явищ. Ян Гус, його попередники та наступники. Передумови гуситського руху. Політична боротьба в 1415-1419 рр. Повстання гуситів. Чашники, таборити та пікарди. Чотири празькі статті, їх трактування напрямками гуситів. Розгром гуситами хрестових походів. Проблема гусизму на Базельському соборі. Угода та об'єднання чашників і католиків. Битва біля Ліпан і поразка таборитів. Джерела та історіографія гуситського руху. Його значення для історії й культури середньовічної Чехії та середньовічного західного християнства.

Становлення станової організації й режиму станової монархії. Утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні. Особливості державно-політичної, конфесійно-культурної ситуації.

Боротьба чеських станів проти політики централізації та Контрреформації і їх співробітництво зі станами інших габсбургських володінь. Повстання чеських станів і битва біля Білої гори. Чеські землі в період Тридцятирічної війни. Відновлення та зміцнення влади Габсбургів і втрата Чехією політичної самостійності. Політика Габсбургів у чеських землях та її наслідки для історії й культури чеського народу.

Література:

- Антология чешской и словацкой философии / Общ. ред. Е.А.Сафроновой и М.А.Хевеши. — Москва, 1982.
- Гуситское движение в освещении современников. Источники и материалы для практических занятий / Сост. и пер. Л.П.Лаптева. — Москва, 1992.
- История средних веков (XV-XVI века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, В.Я.Шевеленко. — Москва, 1981. — Ч. 2.
- Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів/ ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорній В.П. — К.: Вища шк., 1987.
- Лаптева Л.П. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.). — Москва, 1985.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — Москва, 1963. — Т. 2.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. / Отв. ред. М.М.Фрейденберг. — Минск, 1987. — Т. 1.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Еволюція середньовічної Чеської держави. Втрата нею політичної самостійності (6 год.).

План:

1. «Держава» Само.
2. Велика Моравія та її культурне значення.
3. Формування держави Пржемысловців.
4. Політична ситуація в Чехії у XIV-XV століттях.
5. Гуситські війни та їх наслідки.

Б) Семінарське заняття №8-9: Гуситський рух у Чехії (4 год.)

План:

1. Учення Яна Гуса:
 - а) відображення стану католицької церкви;
 - б) погляди на державу і суспільно-політичні відносини;
 - в) національні вимоги, захист Кутногорського едикту.
2. Програмні вимоги гуситів:
 - а) чотири праязкі статті (артикули);
 - б) дванадцять статей таборитів.

3. Таборитський радикалізм:

- а) уявлення про шляхи викорінення соціального зла;
- б) погляди на устрій майбутнього суспільства.

4. Діяльність Яна Гуса та початок гуситського руху.

5. Перший етап гуситських воєн.

6. Другий етап: військові перемоги гуситів і їх походи за межі Чехії.

7. Історичне значення гуситського руху.

Методичні рекомендації:

Гуситський рух був важливою і яскравою подією не лише в історії чеського народу, але й всієї Європи. Від попередніх соціальних конфліктів він відрізнявся чітко сформульованою ідеологією, поєднанням боротьби проти соціального гноблення з прагненням до національної рівноправності.

Були вироблені різні програми зміни існуючого суспільного устрою — аж до його ліквідації. Стрижнем цього руху була боротьба різних сил чеського суспільства за реалізацію їхніх програмних вимог. Ця боротьба, в якій умовно виділяють два головних етапи, тривала кілька десятків років. На першому, підготовчому етапі (1400-1419), визначалися і протиставлялися основні суспільні сили, формувалася ідеологія руху. Другий етап (1419-1471) характеризується спробою змінити суспільний устрій, тому у сучасній історичній літературі його трактують як “гуситська революція”. У ній виділяють три фази: 1419-1421 — період радикалізації вимог; 1422 — середина 30-х років — боротьба між різними таборами всередині руху та проти іноземної інтервенції; середина 30-х років — 1471 — дальший розвиток і згасання руху.

Під час семінарського заняття студенти опрацьовують найважливіші документи, пов'язані з гуситським рухом. Рекомендовані тексти характеризують не весь рух у цілому, а лише програмні вимоги, позиції окремих груп та організаційні принципи повсталих. Зазначимо, що окремі документальні тексти взято з “Гуситської хроніки”, автором якої є Лаврентій є Бржезовий. Він був свідком і учасником гуситського руху, ставився прихильно до

вчення і проповідей Яна Гуса. Належав до пражського бюргерства, яке посідало в гуситському русі особливу позицію. Лаврентій обстоював погляди поміркованих гуситів.

Опрацюючи дослідницьку літературу і документальні матеріали, передусім треба звернути увагу на такі питання:

- ідейні (богословські) причини руху;
- майнові вимоги пражського бюргерства;
- бюргерські претензії до католицизму;
- особливості вчення Яна Гуса;
- національні вимоги;
- початкова організація таборитів;
- остаточне оформлення таборитів;
- пражська програма гуситів;
- програмні статті таборитів;
- відмінності між пражською програмою і радикальними вимогами таборитів;

• особливості догматів іспанських, угорських і трансільванських таборитів.

Друге семінарське заняття присвячене аналізу діяльності гуситів упродовж XV ст. у Чехії. У його ході необхідно розглянути основні віхи життя та діяльності Яна Гуса як основного ідеолога гуситського руху та ініціатора його розгортання в Чехії на початку XV ст.

Необхідно також з'ясувати особливості різних періодів гуситських воєн, проаналізувати основні успіхи та невдачі гуситів у їх ході тощо. Варто визначити причини перемог гуситизму в Чехії та його вплив на сусідні держави. Також слід назвати причини втрати Чехією своєї політичної незалежності та визначити місце й історичне значення гуситського руху для життя всієї Європи.

Джерела:

- Антология чешской и словацкой философии / Общ. ред. Е.А.Сафроновой и М.А.Хевеши. — Москва, 1982.
- Гуситское движение в освещении современников. Источники и материалы для практических занятий / Сост. и пер. Л.П.Лаптева. — Москва, 1992.

- История средних веков (XV-XVII века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, В.Я.Шевеленко. — Москва, 1981. — Ч. 2.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — Москва, 1963. — Т. 2.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. / Отв. ред. М.М.Фрейденберг. — Минск, 1987. — Т. 1.

Література:

- Беляева Г.П. Общественные и государственно-правовые взгляды Яна Гуса // Учен. зап. Ленингр. ун-та. Сер. юрид. наук. — Ленинград, 1958. — Вып. 10.
- Гусакова Н.А. Из истории борьбы плебейской оппозиции против феодально-католической реакции в начале гуситского движения (1419-1422 гг.). — Минск, 1963.
- Лаптева Л.П. Гуситское движение в Чехии. — Москва, 1990.
- Лаптева Л.П. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.). — Москва, 1985.
- Лаптева Л.П. Русская историография гуситского движения (40-е годы XIX в. — 1917 г.). — Москва, 1978.
- Озолин А.И. Из истории гуситского движения. — Саратов, 1962.
- Озолин А.И. Ян Гус о феодальном государстве // Вопросы славянской филологии. — Саратов, 1963.
- Озолин А.И. Бюргерская оппозиция в гуситском движении. Социально-политические требования. — Саратов, 1973.
- Озолин А.И. Томаш Штитный — идеолог дворянского крыла бюргерской оппозиции в предгуситской Чехии // Славянский сборник. — Саратов, 1972.
- Сазонова А.С. Социально-политические и национальные требования в учении Яна Гуса // Учен. зап. Ин-та славяноведения. — Москва, 1958. — Т. 16.

V) Завдання для самостійної роботи студентів (4 год.):

1. Найвідомішим переможним героєм гуситських війн був:
а) Ян Жижка; б) Ян Желівський; в) Сигізмунд Люксембурзький.

2. Угода поміркованих гуситів з католицькою церквою 1436 р. носила назву:
а) *Базельські компактати*; б) *Подєбрадські статті*;
в) *Бамберзькі статuti*.
3. Головним завоюванням селянства в гуситському русі було:
а) *розкріпачення*; б) *позбавлення від завеликих поборів церкви*;
в) *повна ліквідація феодалних відносин на селі*.
4. Заповніть таблицю:
Течія гуситів	<i>Помірковані</i>	<i>Радикали</i>
Представники	?	?
Вимоги	?	?
5. Проаналізуйте вимоги програми «чотирьох пражських статей».
6. З'ясуйте ідеологічні передумови гусизму.
7. Охарактеризуйте місце гуситського руху в антифеодалній боротьбі в Європі упродовж XV ст.

ТЕМА 4.3. Словачки у середньовічну добу

Зміст теми:

Включення словацьких територій до Угорського королівства упродовж X-XI ст. Адміністративно-територіальна організація. Економічний розвиток Словаччини та соціальна структура суспільства.

Словаччина в умовах феодалної роздробленості. Матуш Чак Тренчинський. Становище словацьких міст у XIV ст.

Словаччина в центрі боротьби за угорську корону. Діяльність братриків. Словаччина в системі монархії Габсбургів (до початку XVI ст.).

Література:

- История южных и западных славян. — М., 1957.
- История южных и западных славян. Курс лекций. — М., 1979.
- История южных и западных славян. Курс лекций / Под ред. Г.Ф.Матвеева и З.С.Ненашевой. — М., 1998. — Т.1-2.

- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации. — М., 2001.
- Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- Источниковедение истории южных и западных славян (феодалный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Словачки в середньовічну добу (2 год.).

План:

1. Включення словацьких територій в Угорське королівство в X-XI ст.
2. Боротьба за угорську корону. Діяльність братриків.
3. Словаччина в системі монархії Габсбургів.

Б) Семінарське заняття не передбачене робочим планом.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (4 год.):

1. Охарактеризуйте економічний розвиток Словаччини в складі Угорського королівства.
2. Проаналізуйте діяльність Матуша Чака Тренчинського.
3. Визначте особливості словацької культури в середні віки.
4. У чому проявляється гуманістична спрямованість культури Словаччини XV-XVI ст.?

Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №4 «Слов'яни Центральної Європи. Чехи та словаки у середньовічну добу»

1. З'ясуйте особливості розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання).
2. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Європи.
3. Проаналізуйте історичну долю полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
4. Охарактеризуйте процес утворення та внутрішньої консолідації Чеського князівства.
5. Встановіть значення утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини Чехією.
6. Виділіть особливості становища Чехії у складі Священної Римської імперії.
7. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
8. Визначте особливості імперської політики Карла Люксембурга в Чехії.
9. Визначте передумови гуситського руху.
10. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
11. Охарактеризуйте діяльність Яна Гуса.
12. Дослідіть політичну боротьбу в 1415-1419 рр. у Чехії.
13. Дайте характеристику початковому етапу гуситського руху.
14. Проаналізуйте програму чашників у гуситському русі.
15. Проаналізуйте програму таборитів у гуситському русі.
16. Проаналізуйте програму пікардів у гуситському русі.
17. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрямками гуситів.
18. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
19. Поясніть проблему гуситизму на Базельському соборі та угоду між чашниками й католиками.
20. Проаналізуйте битву біля Ліпан і поразку таборитів.
21. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
22. Визначте особливості становлення режиму станової монархії та утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні.
23. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
24. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
25. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братриків.

2.5. Змістовий модуль №5

**“Середньовічна Польська держава.
Культура західних слов'ян до XVI ст.”**

ТЕМА 5.1. Виникнення і розвиток ранньосередньовічної Польської держави

Зміст теми:

Польські землі у найдавніші часи. Поява і розселення слов'ян на польських землях. Союзи племен.

Династія Пястів. Виникнення держави та запровадження християнства. Зовнішня політика князів Мешка I та Болеслава Хороброго.

Криза монархії та її подолання. Болеслав II Сміливий і Болеслав III Кривоустий. Політична роздробленість. Внутрішні чинники подолання роздробленості.

Формування польської шляхти. Становище церкви. Культура та освіта в X-XIII ст. у Польщі.

Література:

- Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации. — М., 2001.
- Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — М., 1987.
- История южных и западных славян. — М., 1957.
- История южных и западных славян. Курс лекций / Под ред. Г.Ф.Матвеева и З.С.Ненашевой. — М., 1998. — Т.1-2.
- История южных и западных славян. Курс лекций. — М., 1979.
- Источниковедение истории южных и западных славян (феодалный период) / Отв. редактор Л.П.Лаптева. — М., 1999.
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Яророва. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. — К., 1959.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1987.

- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Крип'якевич І. Всесвітня історія: У 3-х кн. — Кн. 2. Середньовіччя і нові часи. — К., 1995.
- Манусевич А.Я. Очерки по истории Польши. — М., 1952.
- Миллер А.И. Очерк польской истории (X в. – 1918 г.) // Преподавание истории в школе. — 1990. — №1.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Виникнення і розвиток ранньосередньовічної Польської держави (4 год.).

План:

1. Виникнення держави.
2. Прийняття християнства.
3. Зовнішня політика за правління Мешка I та Болеслава I.
4. Політична криза у 1030-х рр. і політичний розвиток у 1040-х — 1130-х рр.
5. Суспільно-політичний устрій давньопольської держави.
6. Період роздробленості Польської держави.

Б) Семінарське заняття №10: Ранньосередньовічна Польська держава за династії П'ястів (2 год.)

План:

1. Виникнення держави та запровадження християнства. Господарство давньої Польщі.
2. Внутрішня політика Мешка I та Болеслава Хороброго.
3. Війни з Німецькою державою та Київською Руссю. Будишинський мир.
4. Криза монархії та політична роздробленість. Повстання 1037 року та його наслідки.

Методичні рекомендації:

Пропонована тема охоплює широке коло питань з початкової історії формування польської державності: аналіз суспільно-політичного та економічного розвитку давньої польської держави у IX-X століттях, порівняння народу до самостійності, війни зі своїми територіальними сусідами, необхідність укладення Будишинського миру та його наслідки для польської держави.

Розкриваючи характер війн з Німецькою імперією, слід зупинитися на значенні окресленого періоду для Польщі, необхідності укладання так званого Будишинського миру. Аналізуючи джерельну базу з даного питання, виявити економічні та географічні передумови польсько-німецьких війн, охарактеризувати стан дієздатності та оснащеності польської армії.

Необхідно з'ясувати причини повстання 1037 р., встановити особливості його ходу, відзначити результати та значення для історії Польщі.

Джерела:

- «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI-XIII веков / Под ред. В.Л.Янина. — М., 1987.
- История средних веков (V-XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1; 1981. — Ч.2.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1-3.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1991. — Т.1-3.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.

Література:

- Бровко Н.П. Генезис міст Польщі в IX – XIII століттях // Вісник Київського національного університету імені Т.Шевченка. Історія. — 2000. — Вип. 43. — С. 32-37.
- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7.
- Головки А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X — I трети XIII вв. — К., 1988.
- История Польши: В 3-х томах. — М., 1954. — Т. 1.
- История южных и западных славян. — М., 1957.
- История южных и западных славян. Курс лекций / Под ред. Г.Ф.Матвеева и З.С.Ненашевой. — М., 1998. — Т.1-2.
- История южных и западных славян. Курс лекций. — М., 1979.

- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярвого. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. — К., 1959.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — К., 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Манусевич А.Я. Очерки по истории Польши. — М., 1952.
- Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI – XII вв.). — М., 1991.
- Якубский В.А. Славяне в древности. Первые государственные образования у южных и западных славян // Очерки истории южных и западных славян. — Ленинград, 1957.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (4 год.):

1. Мешко I був першим польським монархом упродовж:
а) бл. 960-992 рр.; б) бл. 922-948 рр.; в) бл. 940-962 рр.
2. Болеслав Хоробрий отримав перемогу над Київською Руссю у:
а) 1000 р.; б) 1012 р.; в) 1018 р.; г) 1025 р.
3. Співвіднесіть перелічені союзи польських племен із історичними областями їх розселення:
1) вісяни та лендзяни; а) Мазовія;
2) поляни; б) Мала Польща;
3) мазовішани; в) Помор'я;
4) голпани; г) Велика Польща;
5) слензяни; д) Сілезія;
6) поморяни; е) Кюявія.
4. Складіть хронологічну таблицю до теми.
5. Проаналізуйте умови формування давньопольської державності.
6. Визначте наслідки повстання 1037 р. для подальшої історії Польщі.
7. Складіть схематично генеалогічне дерево династії Пястів.

ТЕМА 5.2. Відбудова та розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XV ст.)

Зміст теми:

Процес відродження державності. Владислав Локеток. Діяльність і реформи Казимира Великого. Розширення території Польського королівства й адміністративно-територіальний поділ. Центральна влада, шляхетський стан і його привілеї. Формування станової монархії.

Кревська унія. Велика війна з Тевтонським орденом. Грюнвальдська битва. Зростання міжнародних впливів Польщі. Унія з Угорщиною. Тринадцятирічна війна. Народна та шляхетська культура. Формування середньовічної нації. Польська література, освіта та мистецтво.

Політична боротьба у 1500-1560-х роках. Фільварково-панщинна система. Міста. Торгівля.

Література:

- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / В.І.Ярвоий та ін. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. — К., 1959.
- Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів / ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорний В.П. — К.: Вища шк., 1987. — 447 с.
- Крип'якевич І. Весів'я історія: У 3-х кн. — Кн. 2. Середньовіччя і нові часи. — К., 1995.
- Манусевич А.Я. Очерки по истории Польши. — М., 1952.
- Миллер А.И. Очерк польской истории (X в. – 1918 г.) // Преподавание истории в школе. — 1990. — №1.
- Нидерле Л. Славянские древности. — М., 2001.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Відбудова та розвиток середньовічної Польської держави (XIV-XV ст.) (4 год.).

План:

1. Відновлення Польської держави.
2. Територіальні зміни в Польському королівстві.
3. Адміністративний устрій Польщі в пізньому середньовіччі.

4. Соціально-економічні відносини в королівстві.
5. Внутрішня політика Казимира III і формування станової монархії.
6. Зовнішня політика наприкінці XIV — у XV ст.

Б) Семінарське заняття №11: Розквіт Польського королівства в період пізнього середньовіччя (2 год.)

План:

1. Процес відродження державності Польського королівства. Владислав Локеток.
2. Діяльність і реформи Казимира Великого.
3. Політичний розвиток Польського королівства у XV ст. Формування станової монархії.
4. Кресьська унія. Зовнішня політика королівства.

Методичні рекомендації:

Дана тема присвячена важливому періодові в розвитку середньовічної Польської держави, який тривав упродовж XIV-XV ст. У цей час Польське королівство набуло рис класичної станової монархії та зуміло провести вдалу зовнішню політику аж до об'єднання з Великим князівством Литовським за умовами Креської унії.

Розглядаючи перше питання семінарського заняття необхідно простежити умови та причини відродження державності Польщі, проаналізувати цей процес за доступними джерелами та літературою, показати роль Владислава Локетки в зміцненні держави.

Друге питання повністю присвячене висвітленню реформ Казимира Великого, діяльність якого сприяла розширенню території Польського королівства та встановленню нового адміністративно-територіального поділу Польщі.

У наступному питанні необхідно проаналізувати політичний устрій Польського королівства на рівні центральної та місцевої влади. Показати зростання політичної влади шляхетським станом польської знаті та проаналізувати особливості його привілеїв. Визначити риси станової монархії в Польському королівстві, яка остаточно утвердилася в Польщі наприкінці XV ст.

Останнє питання семінарського заняття передбачає аналіз тексту Креської унії та вказання наслідків її прийняття для Польської держави. Тут також варто визначити основні напрямки зовнішньої політики Польського королівства наприкінці XV — на початку XVI ст., встановити наслідки війни з Тевтонським орденом, унії з Угорщиною та Тринадцятилітньої війни.

Джерела:

- История средних веков (V–XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. — М., 1980. — Ч.1; 1981. — Ч.2.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1-3.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1991. — Т.1-3.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. 1. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.

Література:

- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7.
- Забловський А. Українсько-польська модель міжетнічних взаємин (XI-XVII ст.)// Народна творчість та етнографія. — 2004. — №3. — С.62-69.
- Иванова О.В. К вопросу о характере земельной ренты в Малой Польше в XVI-XVII вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1960. — К., 1962.
- Исаевич Я.Л. Гродские и земские акты — важнейший источник по истории аграрных отношений в Речи Посполитой в XV-XVIII вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1961. — Рига, 1963.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3-х т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — М., 1986. — Т.3.
- История Польши: В 3-х томах. — М., 1954. — Т. 1.
- Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян в XV-XVI вв. — М., 1968.
- Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян. От древних времен до XV века. — М.; Ленинград, 1958.

- Фоменкова В.М. Статути Казимира III как источник по истории аграрных отношений в феодальной Польше // Славянский архив. — М., 1963.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3-х томах. — Т. I. Эпоха феодализма. — Минск, 1987.
- Якубский В.А. Проблемы аграрной истории средневековой Польши. — Ленинград, 1975.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (4 год.):

1. Проаналізуйте політику Казимира Великого щодо Галицької Русі.
2. На контурній карті покажіть територію Польського королівства:
 - а) на кінець правління Владислава Локетки;
 - б) на кінець правління Казимира Великого;
 - в) на момент укладення Люблінської унії.
3. Яке значення для Польської державності мали «Статути Казимира Великого»?
4. Якими були наслідки Грюнвальдської битви та Тринадцятилітньої війни?
5. Проаналізуйте основні положення Петровських статутів.
6. Перелічіть і складіть схему основних інститутів станової монархії Польського королівства XIV-XV ст.
7. Якими були основні пункти Кошицького привілею?
8. Проаналізуйте основні форми колонізації в Польщі упродовж XII-XV ст.

ТЕМА 5.3. Культура центральноевропейських (західних) слов'ян у епоху середньовіччя

Зміст теми:

Освоєння західноевропейських впливів і розвиток феодальних відносин. Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Доля Кирило-Методіївської традиції та культурно-мовний простір *Slavia Latina*.

Проникнення ренесансних впливів і становлення гуманістичної течії в духовній культурі слов'ян. Книгодрукування. Становлення літературних мов і розвиток релігійної та світської словесної творчості на їх основі. Розвиток ренесансної науки.

Реформаційні рухи та проблеми оновлення церковного життя. Контрреформація та католицька реформа. Особливості конфесійно-культурної ситуації у східнослов'янських землях майбутньої Речі Посполитої.

Література:

- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до XX ст.) / В.І.Яровий та ін. — К., 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. — К., 1959.
- Історія південних та західних слов'ян: Підруч. для студ. іст. фак. вузів/ ред. Гранчак І.М., Кізченко А.Ф., Чорний В.П. — К.: Вища шк., 1987.
- Нидерле Л. Славянские древности. — М., 2001.
- Польские мыслители эпохи Возрождения. Сборник текстов / Подбор, ред. и прим. И.С.Нарского. — Москва, 1960.
- Цебрій І.В. Держава, суспільство і культура західних слов'ян у середньовічну добу// Актуальні питання всесвітньої історії та методика їх викладання. – Полтава, 2006. – С.101-115.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Культурний розвиток західних слов'ян у епоху середньовіччя (4 год.).

План:

1. Культурний розвиток у Польському королівстві.
2. Культура чеського народу в добу середньовіччя.
3. Середньовічна словацька культура: визрівання особливих рис і їх утвердження на етнічних землях. Лужицька культура.

Б) Семінарське заняття №12: Середньовічна культура західних слов'ян (2 год.)

План:

1. Процеси культурної асиміляції в центральноєвропейських слов'янських народів.
2. Проникнення ренесансних впливів і становлення гуманістичної течії в духовній культурі слов'ян.
3. Становлення літературних мов і розвиток словесної творчості.
4. Розвиток ренесансної науки.
5. Контрреформація і католицька реформа.

Методичні рекомендації:

У ході семінарського заняття студенти повинні визначити основні риси культурного розвитку центральноєвропейських (західних) слов'ян в епоху середньовіччя. Необхідно зрозуміти унікальність культурного оточення та взаємовплив між слов'янськими народами та західноєвропейськими державами.

Студенти повинні врахувати освоєння західними слов'янами західноєвропейських впливів і розвитку феодальних відносин на їх культуру. Необхідно встановити особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації в середньовічну добу та визначити долю Кирило-Мефодіївської традиції й культурно-мовного простору *Slavia Latina*.

Особливе значення для вивчення мають ренесансні впливи та гуманістична течія в духовній культурі слов'ян. Необхідно встановити передумови й проаналізувати процес становлення літературних мов і розвиток релігійної й світської словесної творчості на їх основі. Окремої уваги заслуговує аналіз розвитку ренесансної науки.

Також потрібно дослідити особливості реформаційних рухів і проблеми оновлення церковного життя на теренах західного слов'янства. Цікавим має бути виклад характерних рис Контрреформації та Католицької реформи центрально-європейських (західних) слов'ян.

Джерела:

- Хрестоматія по історії середніх віків: В 3-х т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1963. — Т. 2.
- Хрестоматія по історії середніх віків / Под ред. Н.П.Грацианского і С.Д.Сказкина. — М., 1950.
- Хрестоматія по історії южних і західних славян: В 3-х т. / Отв. ред. М.М.Фрейденберг. — Минск, 1987. — Т. 1.

Література:

- Всемирная история: В 24-х томах. — Минск, 1996. — Т. 7.
- Гайдай М. Ідеї Відродження і Бароко в слов'янському фольклорі// Народна творчість та етнографія. – 2006. – №1. – С.79-89.
- Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. — М., 1989.
- История зарубежного искусства. — М., 1984.
- История Польши: В 3-х томах. — М., 1954. — Т. 1.
- Історія світової культури. — К., 2001.
- Історія української та зарубіжної культури. — К., 2001.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

1. Дайте характеристику одному з літературних напрямків або літературних творів західного слов'янства доби середньовіччя.
2. Дайте характеристику одному з напрямків образотворчого мистецтва або зразкові митецької творчості західного слов'янства доби середньовіччя.

Питання для самоконтролю та модульного контролю студентів із змістового модуля №5 «Середньовічна Польська держава. Культура західних слов'ян до XVI ст.»

1. Опишіть польські землі в найдавніші часи.
2. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.
3. Охарактеризуйте процес запровадження християнства в Польській державі.
4. Дайте характеристику діяльності князя Мешка I.
5. Визначте основні риси політики князя Болеслава Хороброго.
6. Проаналізуйте діяльність князя Болеслава II Сміливого.
7. Дайте характеристику зовнішньої та внутрішньої політики князя Болеслава III Кривоустого.
8. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
9. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
10. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XIII ст.
11. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетки.
12. Дайте характеристику діяльності Казимира Великого.
13. Проаналізуйте умови Кресьської унії.
14. Визначте причини та наслідки війни Польської держави з Тевтонським орденом.
15. Розкрийте наслідки Грюнвальдської битви та Тринадцятирічної війни для Польського королівства.
16. Проаналізуйте унію Польського королівства з Угорщиною.
17. Поясніть особливості народної та шляхетської культури Польської держави.
18. Проаналізуйте особливості формування польської середньовічної нації.
19. Дайте характеристику польської літератури доби середньовіччя.
20. Визначте головні риси польського мистецтва доби середньовіччя.
21. Проаналізуйте розвиток освіти в середньовічній Польщі.
22. Установіть значення проникнення ренесансних впливів до духовної культури слов'ян у період середніх віків.
23. Дайте характеристику виникненню та розвитку гуманізму в культурі західних слов'ян доби середньовіччя.
24. Проаналізуйте процес становлення літературних мов у західних слов'ян середньовіччя.
25. Порівняйте Реформацію, Контрреформацію та католицьку реформу на західнослов'янських землях.

2.6. Змістовий модуль №6

«Об'єднання руських земель і зміцнення Московської держави (XIII — початок XVI ст.)»

ТЕМА 6.1. Боротьба народів Русі за незалежність у XIII ст.

Зміст теми:

Передумови завоювання монголо-татар. Завоювання монголів і наступ на Русь. Оборона Північно-Західної Русі. Встановлення монгольського іга.

Відносини Русі та Золотої Орди. Визвольна боротьба народів Русі за звільнення від іга. Основні військові події. Наслідки монголо-татарського іга.

Література:

- Гумилев Л.Н. Древняя Русь и Великая Степь. — М., 1989.
- Дубов И.В. Спорные вопросы этнической истории северо-восточной Руси IX-XIII вв. // Вопросы истории. — 1990. — №5.
- Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII-XIV вв. — М., 1985.
- Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси. — М., 1967.
- Кацва Л.А., Юрганов А.Л. История России VIII-XV вв. — М., 1993.
- Ключевский В.О. Курс русской истории // Сочинения: В 9-ти т. — М., 1987-1990. — Т. 1-2.
- Лимонов Ю.А. Владимиро-Суздальская Русь. Очерки социально-политической истории. — Л., 1987.
- Мартышин О.В. Вольный Новгород. Общественно-политический строй и право феодальной республики. — М., 1992.
- Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII-XIII вв. — К., 1980.
- Фроянов И.Я. Древняя Русь. Опыт исследования истории социальной и политической борьбы. — М.-СПб., 1995.
- Янин В.Л. Новгородские посадники. — М., 1962.

Види навчальної діяльності студентів:

A) Лекція: Боротьба народів Русі за незалежність у XIII ст. (4 год).

План:

1. Політична роздробленість Київської Русі як фактор занепаду державності.
2. Передумови та доруські завоювання монголів.
3. Нашестя монголів на Русь.
4. Оборона Північно-Західної Русі та відносини Русі з Золотою Ордою.
5. Наслідки монголо-татарського нашестя.

B) Семінарське заняття №13: Руські землі під золотоординським игом (2 год.)

План:

1. Встановлення монголо-татарського ига над руськими землями.
2. Відносини руських князівств із Золотою Ордою.
3. Боротьба руських народів проти монгольського нашестя.
4. Наслідки золотоординського ига для руських земель.

Методичні рекомендації:

Дане семінарське заняття присвячене трагічному періоду історії східних слов'ян упродовж XIII-XIV ст., коли до внутрішніх негараздів у руських землях додалася залежність від Золотої Орди. Цей період руської історії пов'язаний із численними спробами східних слов'ян визволитися від іноземного гніту.

При розгляді першого питання семінарського заняття необхідно визначити передумови агресії азіатів проти Київської Русі, розглянути основні події, пов'язані з установами монголо-татарського ига та дати аналіз причин поразок руських військ.

У другому питанні слід розкрити особливості відносин між руськими князівствами та Золотою Ордою. Необхідно з'ясувати форми залежності від іноземних поневолювачів.

Третє питання передбачає аналіз спроб руських князівств боротися проти ига; необхідно розповісти про найбільші військові

заходи по визволенню від іноземного ярма та проаналізувати причини довгої тривалості такої залежності й неспроможності русичів до звільнення. Також потрібно розкрити особливості процесу визволення руських земель від монголо-татарської навали упродовж другої половини XIV ст.

Останнє питання семінарського заняття вимагає розкриття наслідків золотоординського ига для різних руських земель у трьох площинах: соціально-економічній, політико-державницькій і культурно-духовній. Необхідно з'ясувати причини зміцнення північно-східних руських земель після повалення монголо-татарського ига.

Література:

- Каргалов В.В. На границах Руси стоят крепко! Великая Русь и Дикое Поле. Противостояние XIII- XVIII вв. — М., 1998.
- Каргалов В.В. Освободительная борьба Руси против монголо-татарского ига // Вопросы истории. — 1969. — №2, 3, 4.
- Кизилов Ю.А. Земли и княжества Северо-Восточной Руси в период феодальной раздробленности (XII-XV вв.). — Ульяновск, 1982.
- Кульпин Э.С. Золотая Орда: судьбы поколений // Восток. — 2006. — №6. — С.26-41. — 2007. — №1. — С.44-55.
- Кучкин В.А. Русь под игом: как это было. — М., 1991.
- Насонов А.Н. Монголы и Русь. — М.-Л., 1940.
- Пашуто В.Т. Героическая борьба русского народа за независимость. XIII в. — М., 1956.
- Трепавлов В.В. Золотая орда в XIV-XV веках // Преподавание истории в школе. — 2004. — №2. — С.25-29.
- Трепавлов в.В. Кочевники южнорусский степей // Преподавание истории в школе. — 2007. — №3. — С.36-45.
- Трубецкой Н.С. Наследие Чингизхана. — М., 1999.
- Уолкер С.С. Чингиз-хан. — Ростов-на-Дону, 1998.
- Шишов А.В. Александр Невский. — Ростов-на-Дону, 1999.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (1 год.):

1. Скласти хронологічну таблицю «Боротьба народів Русі проти монголів».
2. Проаналізуйте долю західних руських земель після звільнення від золотоординського іга.

ТЕМА 6.2. Об'єднання руських земель та утворення Московської держави

Зміст теми:

Особливості та передумови об'єднання руських земель. Перший етап – возвеличення Москви та початок об'єднання. Боротьба за ярлик Великого князя Владимирського. Суперництво Москви й Твері. Економічне й військове зміцнення Московського князівства. Іван Калита та його сини. Причини возвеличення Москви.

Другий етап об'єднання. Завершення боротьби з Тверю. Початок боротьби з ігом. Куликовська битва. Подальше зміцнення Москви.

Династична війна другої чверті XV ст. Зміцнення князівської влади.

Третій етап. Завершення об'єднання руських земель. Приєднання Новгород, Твері. Завершення формування єдиної території. Боротьба за незалежність.

Формування загальноруських органів управління та особливої форми державності. Історичне значення утворення держави.

Соціально-економічний розвиток Московського князівства. Сільське господарство та селянство. Феодальне землеволодіння. Бояри та служилі люди. Місто й міське населення. Козацтво.

Література:

- Альшиц Д.Н. Начало самодержавия в России. — М., 1985.
- Ахизер А.С. Россия: критика исторического опыта: В 3-х т. — М., 1991.

- Базилевич К.В. Внешняя политика Русского централизованного государства. — М., 1952.
- Буганов В.И., Преображенский А.А., Тихонов Ю.А. Эволюция феодализма в России: Социально-экономические проблемы. — М., 1980.
- Данилова Л.В. Сельская община в средневековой Руси. — М., 1994.
- Зимин А.А. В канун грозных потрясений. — М., 1986.
- Зимин А.А. Россия на рубеже XV-XVI столетий. — М., 1982.
- Клюг Э. Княжество Тверское (1247-1485 гг.). — Тверь, 1994.
- Кобрин В.Б. Власть и собственность в средневековой России. — М., 1985.
- Колычева Е.И. Аграрный строй России XVI века. — М., 1987.
- Копанев А.И. Крестьянство русского Севера в XVI в. — Л., 1978.
- Кочин Г.Е. Сельское хозяйство на Руси конца XIII — начала XVI в. — М.-Л., 1965.
- Кучкин В.А. Дмитрий Донской // Вопросы истории. — 1995. — №5.
- Леонтьев А.К. Образование приказной системы управления в Русском государстве. — М., 1961.
- Мавродин В.В. Образование единого Русского государства. — Л., 1951.
- Милов Л.В. Природно-климатический фактор и особенности российского исторического процесса // Вопросы истории. — 1992. — №4-5.
- Носов Н.Е. Очерки по истории местного управления Русского государства первой половины XVI века. — М.-Л., 1957.
- Носов Н.Е. Очерки по истории местного управления Русского государства первой половины XVI в. — М.-Л., 1957.
- Носов Н.Е. Становление сословно-представительных учреждений в России. — Л., 1969.
- Паняк В.М. Кабальное холопство на Руси в XVI в. — Л., 1967.

- Полосин И.И. Социально-политическая история России XVI — начала XVII в. — М., 1963.
- Поссевино А. Исторические сочинения о России XVI в. — М., 1983.
- Пронштейн А.П. Великий Новгород в XVI в. — Харьков, 1957.
- Сахаров А.М. Города Северо-Восточной Руси XIV-XV вв. — М., 1959.
- Скрынников Р.Г. Трагедия Новгорода. — М., 1994.
- Смирнов И.И. Очерки политической истории Русского государства 30-50-х годов XVI века. — М.-Л., 1958.
- Станиславский А.А. Гражданская война в России XVII в. Казачество на переломе истории. — М., 1990.
- Тихомиров М.Н. Россия в XVI столетии. — М., 1962.
- Хорошев А.С. Политическая история русской канонизации (XI-XVI вв.). — М., 1986.
- Хорошкевич А.Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV — начала XVI в. — М., 1980.
- Черепнин Л.В. Образование русского централизованного государства в XIV-XV веках. — М., 1960.
- Шапиро А.Л. Проблемы социально-экономической истории Руси XIV-XVI вв. — Л., 1977.
- Шмидт С.О. Становление Российского самодержавства. — М., 1973.

Види навчальної діяльності студентів:

А) Лекція: Об'єднання руських земель і утворення Московської держави (XIV — початок XVI ст.) (8 год.).

План:

1. Політичний розвиток Північно-Східної Русі в XIV — першій половині XV ст.
2. Династична війна другої третини XV ст. у Московському князівстві.
3. Об'єднання північно-східних руських земель навколо Московського князівства.

4. Зовнішня політика Московського князівства.
5. Внутрішня політика Московського князівства.
6. Політична криза 30-40-х років XVI ст.

Б) Семінарське заняття №14-15: Централізація Північно-Східної Русі навколо Москви (4 год.)

План:

1. Причини та передумови зміцнення Московського князівства у XIV-XV ст.
2. Політика Івана I Калити.
3. Діяльність Дмитрія Донського.
4. Династична війна в Московському князівстві.

5. Процес об'єднання північно-східних руських земель навколо Москви.
6. Державний лад Московської держави кінця XV — початку XVI ст.
7. Соціально-економічне становище новоутвореної Московської держави.
8. Зовнішня політика Московської держави наприкінці XV — початку XVI ст.

Методичні рекомендації:

У першому питанні семінарського заняття необхідно з'ясувати причини та передумови централізації Північно-Східної Русі навколо Московського князівства упродовж XIV-XV ст., визначити фактори воззвелення Москви серед інших руських міст.

У другому та третьому питаннях варто проаналізувати внутрішню політику Івана I Калити та Дмитрія Донського, спрямовану на зміцнення Московського князівства та його перетворення на Московську державу.

Четверте питання семінару передбачає розкриття причин і ходу так званої династичної війни в Москві у другій половині XV ст., визначення нових тенденцій у розвитку Московської держави.

П'яте та шосте питання торкаються проблеми аналізу процесу подальшого об'єднання руських земель навколо Москви та з'ясування основних рис державного ладу князівства наприкінці XV — на початку XVI ст.

Останні два питання другого заняття даної теми стосуються визначення особливостей соціально-економічного та зовнішньополітичного становища Московської держави упродовж кінця XV — початку XVI ст. Тут необхідно розкрити передумови виникнення централізованої Російської держави з абсолютною владою монарха — московського князя.

Джерела:

- Акты социально-экономической истории Северо-Восточной Руси конца XIV — начала XVI в. / Отв. ред. Б.Д.Греков. — М., 1952-1964. — Т. 1-3.
- Герберштейн С. Записки о Московии. — М., 1988.
- Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV-XVI вв. — М., 1950.
- Судебники XV-XVI веков / Под ред. Б.Д.Грекова. — М.-Л., 1952.
- Черепнин Л. Русские феодальные архивы XIV-XV веков: В 2-х т. — М., 1948-1951.

Література:

- Аграрная история Северо-Запада России XVI века. — Л., 1974.
- Аграрная история Северо-Запада России. (Вторая половина XV — начало XVI в.). — Л., 1971.
- Алексеев Ю.Г. Аграрная и социальная история Северо-Восточной Руси XV-XVI вв. Переяславский уезд. — М.-Л., 1966.
- Алексеев Ю.Г., Копанев А.И. Развитие поместной системы в XVI в. // Дворянство и крепостной строй России XVI-XVIII вв. — М., 1975.
- Алферова Г.В. Русские города XVI-XVII веков. — М., 1989.

- Будовниц И.У. Монастыри на Руси и борьба с ними крестьян в XIV-XVI веках. — М., 1966.
- Веселовский С.Б. Феодальное землевладение в Северо-Восточной Руси. — М.-Л., 1947.
- Дегтярев А.Я. Русская деревня в XV-XVII веках. Очерк истории сельского расселения. — Л., 1980.
- Зимин А.А. Витязь на распутье: Феодальная война в России XV в. — М., 1991.
- Ивина Л.И. Крупная вотчина Северо-Восточной Руси конца XIV — первой половины XVI в. — Л., 1979.
- История России в трех томах / Под ред. А.Н.Сахарова. — М., 1996.
- Каштанов С.М. Социально-политическая история России конца XV — первой половины XVI в. — М., 1967.
- Ключевский В.О. Сказания иностранцев о Московском государстве. — М., 1991.
- Кобрин В.Б., Юрганов А.Л. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси // История СССР. — 1991. — №4.
- Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. — Кн. I-III. — М., 1990-1992.
- Кром М.М. Политический кризис 30-40-х годов XVI века // Отечественная история. — 1998. — №5.
- Кучкин В.А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X-XIV вв. — М., 1984.
- Милов Л.В. Великорусский пахарь. Особенности российского исторического процесса. — М., 1998.
- Мининков Н.А. Донское казачество в эпоху позднего средневековья (до 1671 г.). — Ростов-на-Дону, 1999.
- Платонов С.Ф. Лекции по русской истории. — М., 1993.
- Пресняков А.Е. Российские самодержцы. — М., 1990.
- Романовы. Исторические портреты, 1613-1762 / Под ред. А.Н.Сахарова. — М., 1997.
- Сахаров А.М. Образование и развитие государства в XIV-XVI вв. — М., 1969.

- Сахаров А.М. Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв. — М., 1969.
- Система государственного феодализма в России. Сб. статей. — М., 1993.
- Соловьев С.М. Сочинения. Кн. III-VII. История России с древнейших времен. Т. 5-13. — М., 1989-1991.
- Спорные вопросы отечественной истории XI-XVIII вв. — М., 1990.
- Хорошкевич А.Л. Русское государство в системе международных отношений конца XV — начала XVI в. — М., 1980.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

1. Проаналізуйте хід і наслідки Куликовської битви.
2. На контурній карті покажіть процес об'єднання північно-східних руських земель навколо Московського князівства упродовж XV — початку XVI ст.
3. Перелічіть наслідки політичної кризи 30-40-х років XVI ст. у Московському царстві.

ТЕМА 6.3. Культура на руських землях у XIV — на початку XVI ст.

Зміст теми:

Загальні передумови культурного розвитку на руських землях у XIV-XVI ст. Розвиток літератури. Літературні жанри. Еволюція усної народної творчості. Народні й наукові знання на руських землях.

Особливості архітектури Московського князівства. Живопис та інші види образотворчого мистецтва на Русі в період пізнього середньовіччя.

Література:

- Борисов Н.С. Церковные деятели средневековой Руси XIII-XVII вв. — М., 1988.
- Ботвинник М. Откуда есть пошел букварь. — Минск, 1983.
- Бычков В.В. Русская средневековая эстетика. XI-XVII века. — М., 1992.
- Греков Б.И. Мир истории: русские земли XIII-XV вв. — М., 1986.
- Зимин А.А. И.С. Пересветов и его современники. — М., 1958.
- История России с древнейших времен до 1861 г. / Под ред. Н.И.Павленко. — М., 1996.
- История русской литературы XI-XVII веков / Под ред. Д.С.Лихачева. — М., 1980.
- Карташев А.В. Очерки по истории русской церкви. — Т. 1-2. — М., 1992-1993.
- Очерки русской культуры XVI в.: В 2-х ч. — М., 1977.
- Свак Д. К вопросу об оценке деятельности Ивана Пересветова // Studia Slavica. — 1978.
- Сеницына Н.В. Максим Грек в России. — М., 1977.
- Сеницына Н.В. Третий Рим. Истоки и эволюция русской средневековой концепции (XV-XVI вв.). — М., 1998.
- Соловьев С.М. История России с древнейших времен // Сочинения: В 15-ти кн. — М., 1959-1966. — Кн. 2-4.

Види навчальної діяльності студентів:

***А) Лекція:* Культура руських земель у XIV — на початку XVI ст. (2 год.).**

План:

1. Освіта та наукові знання.
2. Література.
3. Мистецтво та архітектура.

Б) Семінарське заняття №16: Північно-руська культура Московської держави (XIV-XVI ст.) (2 год.)

План:

1. Іноземний вплив і самобутній розвиток освіти та наукових знань.
2. Літописання та полемічні твори.
3. Релігійна тематика у мистецтві та архітектурі.

Методичні рекомендації:

Розглядаючи перше питання необхідно з'ясувати рівень розвитку освіти та наукових знань упродовж XIV — початку XVI ст. на руських землях, визначити ступінь впливу іноземного поневолення на культурний розвиток Русі.

У другому питанні потрібно показати основну проблематику та жанровість руської літератури в післяйоговий період. Варто проаналізувати значення відродження літописання та активізації складання хронографів для розвитку знань із історії, роль агіографічної літератури для розвитку писемності в руських землях і становлення полемічної літератури для розвитку публіцистики в Північно-Східній Русі.

При розгляді третього питання необхідно показати роль руського мистецтва та архітектури у відновленні державності на теренах колишньої домонгольської Київської Русі. Обов'язково варто відмітити значне місце релігійного чинника в розвитку образотворчого та прикладного мистецтва й архітектури руських земель означеного періоду. Також потрібно навести приклади зразків руського мистецтва та архітектури XIV-XVI ст.

Джерела:

- Герберштейн С. Записки о Московии. — М., 1988.
- Памятники литературы Древней Руси. Конец XV — первая половина XVI века. — М., 1984.
- Памятники литературы Древней Руси. Середина XVI века. — М., 1985.
- Практикум з історії середніх віків / Укл. Кривонос В.П. — Львів, 1999.

- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — М., 1961. — Т.1.

Література:

- Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. — М., 1989.
- Історія світової культури. — К., 2001.
- Історія української та зарубіжної культури. — К., 2001.
- Казакова Н.А. Вассиан Патрикеев и его сочинения. — М.-Л., 1960.
- Казакова Н.А. Очерки по истории русской общественной мысли. Первая треть XVI в. — Л., 1970.
- Казакова Н.А., Лурье Я.С. Антифеодальные еретические движения на Руси XIV — начала XVI в. — М.-Л., 1955.
- Клибанов А.И. Реформационные движения в России в XIV — первой половине XVI в. — М., 1960.
- Очерки русской культуры XVI века. — Ч.1-2. — М., 1977.

В) Завдання для самостійної роботи студентів (2 год.):

1. Коли і під впливом яких чинників розпочався процес відродження руської культури?
2. Проаналізуйте нові літературні жанри та назвіть причини їх виникнення у Московській державі.
3. Ви згодні з твердженням, що монголо-татарське іго не знищило самобутність і самостійність руської культури? У чому проявлялася наступність в її розвитку?

**Питання для самоконтролю та модульного контролю
студентів із змістового модуля №6**

**“Об’єднання руських земель і зміцнення
Московської держави (XIII — початок XVI ст.)”**

1. Проаналізуйте наступ монголо-татар на Русь та оборону Північно-Західної Русі.
2. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
3. Встановіть наслідки монголо-татарського іґа.
4. Визначте передумови об’єднання руських земель навколо Москви.
5. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об’єднання руських земель.
6. Прослідкуйте етапи боротьби за ярлик Великого князя Владимирського.
7. Проаналізуйте суперництво Москви та Твері.
8. Визначте економічний розвиток Московського князівства за Івана Калити.
9. Дайте характеристику військового зміцнення Московського князівства за Івана Калити.
10. Опишіть діяльність Івана Калити на Московському престолі.
11. Встановіть передумови возвеличення Москви.
12. Опишіть боротьбу Північної Русі з іґом.
13. Проаналізуйте хід і наслідки Куликовської битви.
14. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
15. Змалюйте процес завершення об’єднання руських земель навколо Москви.
16. Проаналізуйте процес формування загальноруських органів управління та особливої форми державності Московської держави.
17. Покажіть історичне значення утворення Московської централізованої держави.
18. Проаналізуйте соціально-економічний розвиток Московської держави наприкінці XV — на початку XVI ст.

19. Розгляньте феодальне землеволодіння в Московській централізованій державі напередодні епохи Івана Грозного.
20. Встановіть особливості розвитку літератури на руських землях у XIV ст. — на початку XVI ст.
21. Дослідіть еволюцію усної народної творчості в Північній Русі.
22. Проаналізуйте народні та наукові знання на руських землях у XIV-XVI ст.
23. Визначте особливості архітектури Московської держави.
24. Дайте характеристику іконопису на Русі в період зміцнення влади Москви.
25. Охарактеризуйте образотворче мистецтво в Московській Русі.

3. Індивідуальні навчально-дослідні завдання до курсу

3.1. Тематика рефератів до змістових модулів №1, №2 і №3

1. Історична слов'яністика серед інших слов'яністичних дисциплін.
2. Вивчення слов'янської історії вітчизняними вченими.
3. Вивчення слов'янської історії зарубіжними вченими.
4. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу.
5. Господарський лад давніх слов'ян.
6. Розселення давніх слов'ян.
7. Соціальна організація давніх слов'ян.
8. Релігія давніх слов'ян.
9. Розвиток мов у давніх слов'ян.
10. Культурний розвиток давніх слов'ян.
11. Наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян.
12. Формування етноніму «слов'яни» та його сучасний стан.
13. Участь слов'ян у «Великому переселенні народів».
14. Масова колонізація слов'янами Балканського півострова.
15. Утворення Аварського каганату та його взаємодія зі слов'янами.
16. Історична доля слов'янського населення Візантії.
17. Особливості етногенезу східних слов'ян.
18. Особливості етногенезу західних слов'ян.
19. Особливості етногенезу південних слов'ян.
20. Ранні додержавні об'єднання у східних слов'ян.
21. Ранні додержавні об'єднання у західних слов'ян.
22. Ранні додержавні об'єднання у південних слов'ян.
23. Передумови утворення Київської Русі.
24. Проблема походження терміну «Русь».
25. Передумови утворення середньовічної болгарської держави.
26. Прийняття християнства Болгарією.
27. Проголошення царства й патріархії в Болгарії.

28. Самуїлова держава та занепад І Болгарського царства.
29. Болгарська культура VIII–XII ст.: характерні риси.
30. Візантійська окупація болгарських земель у XI–XII ст.
31. Богомільський рух у Болгарії.
32. Формування території Київської Русі.
33. Державний лад Київської Русі.
34. Реформи княгині Ольги в Київській Русі.
35. Діяльність Святослава Завойовника.
36. Діяльність Володимира Великого.
37. Прийняття християнства Київською Руссю.
38. Епоха Ярослава Мудрого: політичні здобутки.
39. Епоха Ярослава Мудрого: економічні здобутки.
40. Епоха Ярослава Мудрого: культурні здобутки.
41. «Руська Правда» — законник Київської Русі.
42. Борис і Гліб — київські князі.
43. Церква та релігія в Київській Русі.
44. Митрополит Іларіон і його діяльність.
45. Києво-Печерська Лавра — духовний центр Київської Русі.
46. Діяльність Володимира Мономаха.
47. Повстання 1113 р. в Київській Русі.
48. Політична роздробленість Київської Русі: Київське князівство.
49. Політична роздробленість Київської Русі: Чернігівське князівство.
50. Політична роздробленість Київської Русі: Сіверське князівство.
51. Політична роздробленість Київської Русі: Галицько-Волинське князівство.
52. Політична роздробленість Київської Русі: Великий Новгород.
53. Політична роздробленість Київської Русі: Володимиро-Суздальське князівство.
54. Писемність у Київській Русі.
55. Освіта в Київській Русі.
56. Архітектура в Київській Русі.
57. Мистецтво та музика в Київській Русі.

58. Повсякденний побут жителів Київської Русі.
59. Релігія в Київській Русі.
60. Місце церкви в державному будівництві обох болгарських царств.
61. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: перше повстання.
62. Антивізантійські виступи болгар у XI ст.: друге повстання.
63. Повстання братів Асенів і відновлення болгарської державності.
64. II Болгарське царство напередодні османського завоювання.
65. Османське завоювання Болгарії.
66. Характерні риси османського панування на болгарських землях.
67. Антиосманські повстання на болгарських землях.
68. Унікальність побуту та культури болгар у середні віки.
69. Утворення перших сербських князівств.
70. Зетська держава в боротьбі за звільнення від візантійської опіки.
71. Політична діяльність Стефана Немані.
72. Проголошення королівства в Сербії та основні етапи його еволюції.
73. Основні риси середньовічної сербської культури.
74. «Законник» Стефана Душана як визначна пам'ятка середньовічного сербського права.
75. Сербський напрямок османської експансії на Балканах.
76. Унікальність розвитку Сербської деспотовини.
77. Політична діяльність Стефана Душана.
78. Проголошення царства та патріархії в Сербії.
79. Розквіт середньовічної Боснійської держави.
80. Виникнення Герцеговини та її розвиток у середні віки.
81. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.
82. Виникнення незалежної держави Трпимировичів.
83. Політична діяльність князя Томислава.
84. Особливості розвитку хорватських земель під османською владою.

85. Хорватські землі в складі володінь Габсбургів.
86. Особливості розвитку хорватської літератури та наукових знань.
87. Розвиток словенських земель за доби середньовіччя.
88. Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою.
89. Встановлення венеціанського панування в Далмації.
90. Дубровнік під сюзеренітетом Османської імперії.
91. Характерні риси балканської православної традиції слов'ян.
92. Господарсько-економічний устрій балканських слов'ян.
93. Соціально-політична організація балканських слов'ян.
94. Духовне життя балканських слов'ян.
95. Посилення Османської держави на Балканах.
96. Значення битви на р. Мариці для балканських слов'ян.
97. Наслідки битви на Косовому полі для Балкан.
98. Втрата державної незалежності балканськими слов'янськими народами.
99. Антиосманські виступи в слов'янських землях на Балканах.
100. Доля балканських слов'ян під османською владою.

* * *

3.2. Проблематика творчих завдань до модулів №1, №2 і №3

(узгоджується з викладачем персонально)

Форма виконання:

- а) письмовий реферат із захистом;
- б) доповідь з унаочненнями;
- в) виготовлення та представлення наочних посібників, унаочнень, карт, макетів, хрестоматійних підбірок і тематичних альбомів з ілюстраціями тощо;
- г) виготовлення та показ електронних презентацій, схем, фото-, відео- та аудіоматеріалу тощо;
- д) методична розробка уроків, екскурсій, тестів тощо;
- е) складання бібліографічного покажчика.

Проблематика:

1. Глотогенез слов'ян.
2. Етногенез слов'ян.
3. Проблема походження слов'ян.
4. Розселення слов'ян на Балканському півострові.
5. Взаємодія слов'ян із Візантією.
6. Етногенез східних слов'ян.
7. Етногенез західних слов'ян.
8. Етногенез південних слов'ян.
9. Додержавні політичні об'єднання в східних слов'ян.
10. Додержавні політичні об'єднання в західних слов'ян.
11. Додержавні політичні об'єднання в південних слов'ян.
12. Утворення Київської Русі.
13. Утворення I Болгарського царства.
14. Візантійське завоювання I Болгарського царства.
15. Антивізантійська боротьба на болгарських землях.
16. Утворення II Болгарського царства.
17. Османське завоювання південних слов'ян.
18. Прийняття слов'янами християнства.
19. Богомільський рух у Болгарії.
20. Київська Русь упродовж IX — початку XIII ст.
21. Сербські землі в період середньовіччя.
22. Основні віхи історії середньовічної Боснії.
23. Розвиток середньовічної Хорватії.
24. Далматинські міста та словенські землі в середні віки.
25. Культура балканських слов'ян в епоху середньовіччя.

3.3. Тематика рефератів до змістових модулів №4, №5 і №6

1. Перші військово-політичні об'єднання західних слов'ян.
2. Держава Само та Карантанія.
3. Велика Моравія та її значення для середньовічного слов'янства.
4. Доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.
5. Утворення Чеського князівства.
6. Запровадження християнства в Чехії.
7. Чехія за правління династії Люксембургів.
8. Ідеологія Яна Гуса та її джерела.
9. Передумови гуситського руху.
10. Початок виступу гуситів у Чехії.
11. Політична програма чашників.
12. Політична програма таборитів.
13. Трактатування гуситами «Чотирьох празьких статей».
14. Перший період гуситських воєн.
15. Другий період гуситських воєн.
16. Розгром гуситами хрестових походів.
17. Проблема гусизму на Базельському соборі.
18. Битва біля Ліпан і поразка таборитів. Діяльність чашників на зближення з католиками.
19. Джерела та історіографія гуситського руху.
20. Ян Желівський — портрет на тлі епохи.
21. Ян Жижка — портрет на тлі епохи.
22. Значення гуситського руху для середньовічної Європи.
23. Станова монархія в Чехії за австрійських Габсбургів.
24. Чеські землі в період Тридцятирічної війни.
25. Словацькі землі в середні віки.
26. Діяльність братриків у Словаччині.
27. Виникнення Польської держави та династії Пястів.
28. Внутрішня та зовнішня політика Мешка I.
29. Запровадження християнства в Польщі.
30. Діяльність Болеслава Хороброго.
31. Гнезненський з'їзд 1000 року.

32. Болеслав II Сміливий і його діяльність.
33. Політична криза 1030-х років у Польській державі.
34. Політика князя Болеслава III Кривоустого.
35. Причини та наслідки політичної роздробленості Польської держави.
36. Політична роздробленість Польщі у XII-XIII ст.
37. Становище церкви в середньовічній Польщі.
38. Культура середньовічної Польщі.
39. Еволюція системи сеньйорату та принципату.
40. Діяльність Владислава Локетки.
41. Діяльність і реформи Казимира Великого.
42. Формування станової монархії в Польщі.
43. Значення Креської унії для зміцнення Польської держави.
44. Експансія Польщі на землі Галицько-Волинського князівства.
45. Польсько-литовське зближення та його значення.
46. Війна Польської держави з Тевтонським орденом.
47. Наслідки Грюнвальдської битви для Польщі.
48. Польське королівство в Тринадцятирічній війні.
49. Унія Польського королівства з Угорщиною.
50. Адміністративний устрій середньовічної Польської держави.
51. Формування польської середньовічної нації.
52. Соціальна структура середньовічного польського населення.
53. Польська література в добу середньовіччя. Освіта.
54. Середньовічне мистецтво Польщі.
55. Книгодрукування у слов'ян Центральної Європи.
56. Привілеї Людовіка Великого, Владислава II Ягайла та Казимира IV.
57. Встановлення монголо-татарського іґа на Русі.
58. Відносини Русі з Золотою Ордою.
59. Київське князівство в період іґа.
60. Владимиро-Суздальська земля під час іґа.
61. Смоленське князівство під час іґа.
62. Чернігівське князівство під час іґа.

63. Муромо-Рязанське та Полоцьке князівства під час іґа.
64. Новгородська феодальна республіка під час іґа.
65. Галицько-Волинське князівство під час іґа.
66. Наслідки монголо-татарського іґа для східних слов'ян.
67. Історіографія золотоординського іґа на руських землях.
68. Боротьба руського народу проти монголо-татар упродовж XIII ст.
69. Діяльність Олександра Невського.
70. Передумови та особливості об'єднання руських земель навколо Москви.
71. Суперництво Москви з сусідніми землями.
72. Економічне та військове зміцнення Московського князівства в XIV ст.
73. Московська Русь за Івана Калити.
74. Москва за братів Семена Гордого та Івана Красного.
75. Діяльність Дмитрія Московського (Донського).
76. Куликовська битва та її значення для руських земель.
77. Причини возвеличення Москви.
78. Діяльність Василя I та Василя II.
79. Династична війна другої третини XV ст. у Московському князівстві.
80. Історичне значення утворення Московської держави.
81. Соціально-економічний розвиток Московського князівства.
82. Державний лад Московського князівства в XV ст.
83. Зовнішня політика Московської централізованої держави.
84. Внутрішня політика великих московських князів.
85. Діяльність Івана III.
86. Судебник Івана III.
87. Діяльність Василя III.
88. Політична криза 30-40-х років XVI ст.
89. Руська література та усна народна творчість упродовж XIV — першої третини XVI ст.
90. Книгодрукування на Русі.
91. Пізні літописання на Русі.
92. Архітектура Московської Русі.

93. Живопис на Русі в період пізнього середньовіччя.
94. Іконопис на Русі.
95. Життя та творчість Андрія Рубльова.
96. Народні та наукові знання в Московській Русі.
97. Побут сільського населення Московської Русі.
98. Побут міського населення Московської Русі.
99. Особливості феодального землеволодіння в Московській Русі.
100. Роль козацтва в історії Московської Русі.

* * *

3.4. Проблематика творчих завдань до модулів №4, №5 і №6
(узгоджується з викладачем персонально)

Форма виконання:

- а) письмовий реферат із захистом;
- б) доповідь з унаочненнями;
- в) виготовлення та представлення наочних посібників, унаочненя, карт, макетів, хрестоматійних підбірок і тематичних альбомів з ілюстраціями тощо;
- г) виготовлення та показ електронних презентацій, схем, фото-, відео- та аудіоматеріалу тощо;
- д) методична розробка уроків, екскурсій, тестів тощо;
- е) складання бібліографічного покажчика.

Проблематика:

1. Виникнення перших держав у західних слов'ян.
2. Утворення Чеського князівства.
3. Утвердження християнства в західних слов'ян.
4. Політичний розвиток Чеського князівства за династії Люксембургів.
5. Ян Гус і його вчення.
6. Політичні програми гуситів.
7. Військові успіхи та поразки гуситів.
8. Джерела та історіографія гуситського руху.
9. Значення гусизму для середньовічної Європи.
10. Ситуація в Чехії після гуситських воєн.
11. Словаки в середні віки.
12. Діяльність братриків у словацьких землях.
13. Польські землі в найдавніші часи.
14. Династія Пястів і виникнення польської державності.
15. Внутрішня політика перших польських князів і королів.
16. Зовнішня політика Польської держави у IX-XIII ст.
17. Культура та освіта в середньовічній Польській державі.
18. Формування станової монархії в Польщі.
19. Кревська унія.
20. Війни Польської держави з Тевтонським орденом.
21. Культура західних слов'ян у середні віки.
22. Встановлення монголо-татарського іґа на Русі.
23. Визволення руських земель від монголо-татарського іґа.
24. Об'єднання руських земель навколо Москви.
25. Середньовічна культура на руських землях.

4. Питання для самоконтролю та підсумкового контролю студентів із дисципліни «Історія слов'янських народів» (частина I)

1. Проаналізуйте первісний ареал проживання ранньослов'янського етносу.
2. Дайте характеристику соціальної організації первісних слов'ян.
3. Визначте особливості формування етніонімів для позначення слов'янських народів.
4. Установіть причини, характер і роль слов'ян у «Великому переселенні народів».
5. Проаналізуйте ранні політичні об'єднання у східних слов'ян.
6. Обґрунтуйте передумови та причини утворення Київської Русі.
7. З'ясуйте проблему походження терміну «Русь» в історіографії.
8. Визначте місце протоболгар в утворенні середньовічної болгарської держави.
9. Проаналізуйте значення проголошення царства й патріархії в Болгарії.
10. Визначте політичні та соціально-економічні особливості розквіту I Болгарського царства.
11. Опишіть період візантійського завоювання болгарської держави.
12. Охарактеризуйте богомільський рух у Болгарії.
13. З'ясуйте особливі риси державного ладу Київської Русі.
14. Охарактеризуйте епоху Ярослава Мудрого в розвитку Київської держави.
15. Проаналізуйте зміст «Руської Правди» як джерела руського права.
16. З'ясуйте суть політичної роздробленості Київської Русі.
17. Розкрийте особливості відновлення II царства та патріархії в Болгарії.
18. Проаналізуйте хід утворення перших сербських князівств.

19. Охарактеризуйте діяльність Стефана Немані як державного діяча.
20. Проаналізуйте політичну діяльність Стефана Душана як державного діяча.
21. Проаналізуйте еволюцію Сербської деспотовини.
22. Дайте характеристику Боснії під владою Угорського королівства.
23. Проаналізуйте політичну діяльність Краля Твртко.
24. Дайте характеристику політичній діяльності хорватського князя Томислава.
25. Визначте особливості господарсько-економічного устрою балканських слов'ян у середні віки.
26. Проаналізуйте соціально-політичну організацію балканських слов'ян доби середньовіччя.
27. Визначте особливості впливу Османської держави на життя підкорених слов'янських народів.
28. Визначте роль Великої Моравії для історії й культури Центральної Європи.
29. Проаналізуйте розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів.
30. Проаналізуйте ідеологічну програму гуситського руху.
31. Визначте трактування «чотирьох празьких статей» різними напрямками гуситів.
32. Охарактеризуйте розгром гуситами хрестових походів.
33. Визначте значення гуситського руху для історії й культури середньовічної Чехії.
34. Визначте особливості становлення режиму станової монархії та утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні.
35. Охарактеризуйте процес зміцнення влади Габсбургів і втрати Чехією політичної самостійності.
36. Проаналізуйте долю Словаччини в складі Угорського королівства.
37. Визначте долю Словаччини в системі монархії Габсбургів і проаналізуйте діяльність братриків.
38. Розкрийте роль династії Пястів у виникненні польської державності.

39. Встановіть причини політичної роздробленості Польської держави.
40. Визначте внутрішні та зовнішні чинники подолання роздробленості Польської держави.
41. Проаналізуйте культуру та освіту Польської держави в X-XV ст.
42. Охарактеризуйте діяльність Владислава Локетки.
43. Дайте характеристику діяльності та реформам Казимира Великого.
44. Проаналізуйте наступ монголо-татар на Русь та оборону Північно-Західної Русі.
45. Охарактеризуйте особливості відносин Русі та Золотої Орди.
46. Встановіть наслідки монголо-татарського іга.
47. Визначте передумови об'єднання руських земель навколо Москви.
48. Встановіть причини возвеличення Москви та проаналізуйте початок об'єднання руських земель.
49. Охарактеризуйте династичну війну другої чверті XV ст.
50. Змалюйте процес завершення об'єднання руських земель навколо Москви.

* * *

Навчальне видання

Лахно О.П.

**Історія слов'янських народів.
Частина I:
робоча навчальна програма
для студентів II курсу
денного відділення**

Комп'ютерний набір, верстка та макетування — Лахно В.І.

Підписано до друку 17.01.2008 р. Формат 60x84/116.
Папір офсетний. Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 4,0.
Наклад 100 прим. Зам. №19.

(с) Лахно О.П., 2008

